

Centenarul Păcii de la București (1913)

Consecințe asupra destinului armânilor

Simpozion, București 9-10 august 2013

Un veac de singurătate

Cuvânt înainte

Volumul de față cuprinde câteva din lucrările ce vor fi prezentate la Simpozionul „Centenarul Păcii de la București (1913) – Consecințe asupra destinului armânilor” ce se va ține la București în zilele 9-10 august 1913. În mod obișnuit, volumele de acest fel se publică la un interval oarecare de timp *după* desfășurarea evenimentului. Am preferat să tipărim această broșură *înaintea* evenimentului cu toate riscurile ce decurg de aici: nu toți invitații la eveniment au avut timpul să redacteze conferința pe care o vor susține iar cei care au reușit să scrie comunicările nu au avut suficient timp pentru corecturi. Cu toate aceste riscuri, m-am gândit că este mai bine să avem acest volum *înaintea* simpozionului, ca un semn de respect pentru *armânul simplu* care va participa la evenimentele din 9-10 august. El este cel care trebuie omagiat pentru tenacitatea de a-și menține identitatea și limba după „un veac de singurătate”.

Am decis să ordonez textele în modul următor: primele două articole (Evanția Bozgan și Alexandru Gica) tratează despre Pacea de la București și aromâni. Urmează două poezii ale lui Gica Godi, incluse fiindcă sunt legate de momentul 1913, fiindcă zugrăvesc anumite frustrări și obsesii ale armânilor și pentru că sunt scrise în aromână (mi-am dorit și ca cititorul nearmân să vadă cum arată această limbă). Am inclus apoi un text tăios al lui Constantin Papanace din 1945/1946 despre Pacea de la București, *Sacrificarea*. Nicolas Trifon analizează momentul 1913 dar schițează și momentele principale ale „veacului de singurătate” ce a urmat pentru aromâni. Enache Tușa analizează una din consecințele importante pentru aromâni ale Păcii de la București: colonizarea în Cadrilater. Volumul se încheie cu o scurtă cronologie pentru a ajuta la o mai ușoară orientare a cititorului. Sperăm ca aceste texte să fie utile cititorului și să-l ajute să-și facă o imagine despre lumea fascinantă a aromânilor.

Alexandru Gica
București, 6 august 2013

Pacea de la București și „chestiunea aromână”

Evantia BOZGAN

Pacea de la București reprezintă una din gloriile diplomației românești când, pe de o parte, pentru prima dată în Europa un conflict se încheie prin negocieri directe între beligeranți fără amestecul brutal al marilor puteri iar pe de altă parte propulsează România în poziția de arbitru și chiar hegemon pe scena politică balcanică. Desigur, aceasta este imaginea canonică, orgolioasă a acestui eveniment, pentru că la un examen mai atent, pacea de la București are și aspecte nevrologice.

Spațiul balcanic, aflat sub dominația otomană la începutul secolului al XX-lea, se caracterizează printr-o extremă diversitate etnică și exacerbară naționalismelor întreținute de tinerele state balcanice care aveau de mai multe decenii ca obiectiv care mobiliza întreaga societate, desăvârșirea teritorială, prin includerea conaționalilor aflați încă sub regim imperial. Imensa dificultate a realizării acestui obiectiv rezida în faptul că diversele comunități naționale aflate în Turcia europeană, cum era de exemplu cazul Macedoniei, nu formau blocuri compacte, lesne de decupat geografic, fapt care atrăgea după sine transferarea, în cazul excluderii Imperiului Otoman din Europa, a problemei minorităților în statele balcanice. În plus, trebuie luată în considerare escaladarea rivalităților dintre diversele comunități, în paralel cu incapacitatea imperiului de a menține securitatea în zonă. Declanșarea revoltei antiotomane din Macedonia în 1903, a sporit climatul de insecuritate și violențele intercomunitare au devenit mai grave ca niciodată. Evident, în aceste noi condiții, guvernul de la București nu putea să nu ia în calcul trecerea de la o atitudine cvasi filantropică față de elementul aromân din Turcia europeană la o soluție instituționalizată, bazată pe legi și care să poată

răspunde mai bine nevoii de prezervare a identității naționale a aromânilor și de securitate a comunităților.

Iradeaua din mai 1905, obținută de guvernul de la București prin negocieri cu autoritățile otomane, părea să fie o bună soluție prin care, legal, se acordau o serie de drepturi aromânilor din imperiu, precum autonomia școlară, oficierea serviciilor religioase în limba română și posibilitatea de a participa prin alegeri la constituirea autorităților locale. Prevederile actului sultanului Abdul Hamid al II-lea păreau că privilegiază atât de mult comunitatea aromână încât Grecia, într-un context în care intervin reacțiile negative ale Patriarhiei de la Constantinopol la un debut de autonomie bisericească și protestele diplomatice ale României la incursiunile bandelor de andarți, rupe relațiile diplomatice cu Bucureștii.

Firește, actul sultanului din 1905 nu era inocent, el urmărea să fidelizeze elementul aromân în condițiile în care nu se putea sconta pe loialitatea celorlalte comunități naționale balcanice, puternic sprijinite de statele-mamă. Astfel că, aromânii s-au situat pe poziția menținerii statului multinațional otoman și au întâmpinat favorabil reformarea și modernizarea acestuia, fapt care ar fi dus la crearea unui cadru încă și mai favorabil afirmării acestei comunități. Nimic surprinzător că aromânii au sprijinit în 1908 revoluția Junilor Turci iar unii membri ai elitei aromâne au făcut carieră în noii parametri politici de după 1908, cazul cel mai notoriu fiind cel al lui Nicolae Batzaria, membru al comitetului Uniune și Progres, apoi parlamentar și ministru în guvernul de la Istanbul. Această atitudine era alimentată de disputele intercomunitare în care aromânii erau deseori victime și de politicile statelor balcanice de deznaționalizare ale diverselor comunități românofone, deja existente pe teritoriul lor de mai multe decenii. Practic se reproducea situația din Austro-Ungaria unde românii din Transilvania își investiseră speranțele în autoritățile de la Viena pentru temperarea politicilor asimilaționiste ale guvernelor de la Budapesta.

Noua configurație politică a permis aplicarea efectivă a iradei din 1905 și a creat condiții pentru organizarea comunității aromâne din Turcia. Acesta este sensul congresului aromânilor de la Bitolia din iulie 1910 când s-a creat Eforia Școalelor și Bisericilor aromânilor care, potențial, putea revendica statutul de comitet național și partener de dialog cu autoritățile de la Istanbul. Această Eforie, care avea sprijinul guvernului de la București, reprezenta o comunitate deloc neglijabilă numeric, după Vasile Diamandi, estimată la 720970 de persoane. Grație politicii guvernului de la București și asistenței financiare furnizate, această relativ numeroasă comunitate dispunea, în preajma primului război balcanic, de 118 școli primare cu 119 învățători și 55 de învățătoare, 1 liceu, o școală superioară de comerț, o școală normală și o școală comercială, 37 biserici cu 60 de preoți.

Acest dispozitiv școlar și bisericesc ar fi fost în pericol în cazul schimbării statu-quo-ului în Peninsula Balcanică și aromânii au fost alături de Turcia în cursul primului război balcanic, comunitățile din Pind organizând chiar un corp de voluntari care a acționat alături de trupele otomane. Sigur, această atitudine a alimentat resentimentelor celorlalți balcanici și armatele statelor balcanice s-au dedat la represalii contra aromânilor pe măsură ce înregistrau succese militare.

Alianța balcanică, formată în primăvara anului 1912 sub egida Rusiei, care înțelegea astfel să-și ia revanșa pentru eșecul din timpul crizei bosniace din 1908, a obținut în timpul primului război balcanic succese mai mari decât cele planificate. Armatele bulgară, sârbă, greacă și muntenegreană au înfrânt surprinzător de repede trupele otomane dispersate și slab conduse, astfel că Turcia înceta să mai fie o putere europeană, din cei 226000 kmp pe care îi avea în Balcani, rămânând cu doar 29000 kmp, la finalul celui de al doilea război balcanic, în cursul căruia turcii au reușit să recucerească Adrianopol .

În anii 1912-1913 temerile comunității aromâne dar și ale guvernului de la București, în ceea ce privește comportamentul armatelor balcanice și ale formațiunilor paramilitare care le însoțeau, s-au adevărit. Trupele aliate, mai ales cele grecești și milițiile andarților, s-au dat la distrugerea unor școli, biserici și case ale aromânilor, la violențe fizice și mai ales intimidări. Unii lideri dar și simpli membri ai comunităților aromâne au trebuit să-și abandoneze localitățile, unii refugiindu-se în România. La București, pentru a-i asista pe refugiați s-a creat un Comitet al aromânilor iar în decembrie 1912, Parlamentul României a votat o lege prin care se acordau ajutoare financiare. Ajutoare bănești au distribuit ministerul de externe, ministerul de interne dar și Societatea de Cultură Macedo-Română. Mai grav, au existat și victime în rândul aromânilor, care se puteau imputa armatelor balcanice și elementelor paramilitare, desigur negate de cei responsabili și atribuite inamicilor, de regulă, elementelor neregulate otomane. Un raport al consulatului român de la Ianina din 8 martie 1913 conținea numele a 7 aromâni uciși în cursul evenimentelor: Demetru Cicma din Turia, Ghiți Cațohi, Nicolae Tomboși din Abela, Gheorghe Perdichi, Sterie Fusca și Cușu Papa-Teodor din Perivoli și Zisi Ioan Musu din Băeasa. Situația devenise extrem de tensionată iar intervenția statului român în aceste circumstanțe excepționale părea să fie timidă și insuficientă, factori care au dus la exasperarea unora dintre aromânii aflați în Vechiul Regat. În aprilie 1913, un tânăr aromân a tras asupra lui Take Ionescu, membru în guvernul condus de Titu Maiorescu, în fond un act demonstrativ, care se înrudește până la identitate cu atentatul lui Orsini contra lui Napoleon al III-lea. Din fericire pentru tânărul atentator, acestuia nu i s-a rezervat soarta lui Orsini, justiția română crezând că este mai prudent să-l achite.

Într-un context volatil, în care construcția imperială otomană își trăia ultimele zile, a fost dificil, în absența unor planificări lucide, atât pentru liderii aromânilor cât și pentru

governul de la București să elaboreze strategii adecvate și cu șanse mari de realizare. Mai mult, apar unele diferențe între viziunea guvernanților de la București și unii fruntași aromâni. Aceștia din urmă, deși Macedonia dispăruse ca entitate, fiind ocupată de trupele aliaților, militau pentru o provincie autonomă sau chiar independentă, în care diversele comunități să continue să conviețuiască, sub garanția marilor puteri. În schimb, guvernul român era mai atras de soluția unui stat albanez independent, în care să fie incluse cât mai multe comunități aromâne.

Pentru a-și pleda opțiunea în fața cancelariilor marilor puteri, Societatea de Cultură Macedo-Română a trimis în principalele capitale o delegație condusă de George Murnu. Aceasta a întreprins, în februarie-aprilie 1913, un adevărat turneu prin Budapesta, Viena, Paris, Londra – unde deja se derula conferința ambasadurilor marilor puteri care își propuseseră să reglementeze consecințele primului război balcanic – Berlin și Roma. Dacă inițial, delegația susținea planul unei Macedonii autonome, devenit nerealist, ulterior a aderat la punctul de vedere al guvernului de la București, referitor la formarea unui canton aromânesc dotat cu drepturi de autogovernare aflat în uniune personală cu statul albanez. Rezultatele turneului întreprins de delegație nu sunt remarcabile cu excepția discuțiilor care avuseseră loc în capitala Franței, diplomația franceză angajându-se să susțină garantarea drepturilor naționale ale aromânilor și un sistem de sancțiuni garantat de marile puteri, în cazul încălcării lor. Din nefericire, diplomația românească nu a fructificat dispozițiile diplomației franceze nici acum, nici cu prilejul conferinței de pace de la București.

La conferința de la Londra, diplomații români primiseră dispoziție să considere prioritar obiectivul asigurării drepturilor pe care aromânii le obținuseră înainte de 1912. Acest lucru trebuia realizat prin crearea unei Albanii cât mai mari, în care să se regăsească localități aromâne, beneficiare

ale autonomiei școlare și bisericești și chiar dotate cu dreptul autoadministrare, aceste drepturi urmând să figureze în constituția Albaniei, stat care urma să fie pus sub garanția marilor puteri. Soluția aceasta nu putea fi satisfăcătoare din mai multe puncte de vedere. În primul rând, oricât de extins putea fi teritoriul statului albanez, majoritatea aromânilor ar fi rămas pe teritoriul celorlalte state balcanice. Planul Albaniei mari, pentru care România milita insistent, nu putea să nu ducă la reacții virulente din partea statelor balcanice, care doreau să-și adjudece cât mai mult din patrimoniul otoman și erau rezervate față de perspectiva înființării unui stat albanez. Și în fine, așa cum se va întâmpla, granițele Albaniei fiind trasate prin protocolul de la Florența din decembrie 1913, rolul marilor puteri va fi major și interesele României trebuiau să se adapteze la interesele acestora.

Disensiunile dintre statele balcanice și ambițiile micilor imperiașisme au dus la declanșarea ostilităților dintre foștii aliați, în cadrul celui de al doilea război balcanic. Cu această ocazie, unul din principiile diplomației românești, menținerea echilibrului de putere în sud-estul european, inclusiv prin obținerea de compensații teritoriale cu valoare strategică, a devenit primul motiv al intervenției militare a României și a făcut din obiectivul salvagădării elementului aromân, și în general a tuturor grupurilor aparținând poporului român din zona balcanică, un motiv subordonat, la nevoie neglijabil.

Efectiv, armata română nu a purtat operațiuni militare împotriva Bulgariei, dar simpla trecere a Dunării, a dezechilibrat iremediabil cel de al doilea război, guvernul de la Sofia căutând cu disperare pacea, pentru a preîntâmpina o gravă criză internă. Pentru că intervenția României precipitase finalul celui de al doilea război balcanic și în plus, potențialul său militar era intact, nu a existat nici o ezitare de a se accepta ca loc al conferinței de pace, București. Că România, cu costuri în aparență foarte mici, devenise factorul decisiv în

Europa de Sud-est, părea să fie acceptat inclusiv de marile puteri. Totuși, guvernul de la București a acționat cu prudență și timiditate, realitate care este demonstrată de faptul că Turcia, deși solicitase, de altfel justificat, participarea la conferință, premierul Măiorescu o refuză, tocmai pentru a nu se pune în discuție deciziile marilor puteri de la Londra.

Înfrântă, Bulgaria a acceptat, la 5/18 iulie 1913, ceea ce refuzase cu ocazia negocierilor de la Sankt Petersburg, când acceptase să cedeze doar Silistra, noua frontieră propusă de România și care însemnă cedarea Cadrilaterului. România dorea să obțină aici o frontieră cu valoare militară care însă își va dezminți virtuțile trei ani mai târziu, când armata română va suferi aici o gravă înfrângere. Practic, chiar înainte de începerea conferinței de pace de la București, guvernul român își atinsese obiectivul primordial și ar fi putut să se concentreze pe problema aromânească. Călea aleasă de Titu Măiorescu, președintele conferinței de pace, a fost una surprinzătoare și riscantă, în contrast cu politica românească de până atunci și cu opinia publică din regat care era mai interesată de soarta aromânilor din statele balcanice decât de un teritoriu cu importanță neclară.

Premierul român a preferat aranjamente bilaterale și nu tratarea problemei aromânilor în cadrul tratatului de pace. La 18/31 iulie 1913, în urma unei discuții dintre Măiorescu și premierul grec Venizelos, ultimul acceptă drepturi pentru aromânii (cuțovlahii) din Grecia și chiar este de acord cu acordarea unor mănăstiri pentru monahii români la Muntele Athos. În ce privește Bulgaria, aceasta se angajase să respecte drepturile aromânilor, așa cum erau ele stabilite în fostul spațiu otoman, încă din noiembrie 1912, în speranța că va convinge România să-și mențină neutralitatea. Prin protocolul încheiat la Londra în ianuarie 1913, Bulgaria reitiera același angajament, inclusiv crearea unui episcopat pentru aromâni și dreptul României de a continua subvenționarea școlilor și bisericilor, România recunoscând implicit dreptul Bulgariei de

a-și adjudeca o parte din Macedonia. Același lucru este reluat în textul protocolului încheiat între România și Bulgaria la Sankt Petersburg, în aprilie 1913. Problema este reluată la conferința de la București, cu prilejul discuțiilor bilaterale din 21 iulie s.v., când s-au discutat frontierele Cadrilaterului. Delegația bulgară a solicitat reciprocitate în ceea ce privește învățământul în limba maternă dar Maiorescu nu a acceptat. În schimb, nu a ridicat problema românilor din zona Vidinului după cum nu evocă dreptul la autogovernare pentru aromânii din teritoriul Macedoniei care revenea statului bulgar. Astfel, Maiorescu a căutat să rezolve chestiunea aromână prin schimb de scrisori cu cele trei state balcanice între care urma să fie divizată comunitatea aromânilor. La 22, 23 și 25 iulie s.v. 1913, liderii bulgar, sârb și grec, expediau telegrame cu un conținut aproape identic, prin care se recunoșteau autonomia școlară și bisericească, crearea unui episcopat și dreptul României de a subvenționa instituțiile aromânilor sub controlul guvernului respectiv. Scrisorile pe tematica aromânească au fost ratificate în același timp cu textul tratatului, fapt care le conferea „într-un fel” calitatea de partea integrantă a tratatului. În realitate, nefiind nici măcar anexe ale tratatului, valoarea lor era una modestă și de fapt aceste angajamente nu au fost respectate. Încă din toamna anului 1913, statele balcanice au început să aplice politici de deznaționalizare cărora le-au căzut victimă și aromânii împreună cu instituțiile lor.

Fără a ne deda la un exercițiu de istorie contrafactuală, și mai ales, încercând să scăpăm de capcana interpretării faptelor pe baza criteriilor actuale, totuși, nu se poate evita remarca ca tratatul de la București este o ocazie ratată. Tratatul de la București, care se referă la fixarea frontierelor, la demobilizarea armatei bulgare, staționarea trupelor străine în Bulgaria, termenele pentru ratificare, schimbul de prizonieri de război, nu conține nici o referire la problema minorităților. Dar, în ședința plenară din 26 iulie/8 august 1913, a fost provocată o discuție privind problemele minorităților care ar fi

putut genera o reglementare de ansamblu. Originea se găsea în convorbirile greco-bulgare privind problemele școlare și religioase, partea greacă, spre deosebire de România, acceptând principiul reciprocității. Pornind de aici, premierul elen declara că speră ca delegația bulgară să accepte includerea în tratat „a unui principiu general referitor la libertățile religioase și școlare”. Delegația bulgară, absolut normal din partea unui stat înfrânt, supralicitează, apreciind că după atribuirea fostelor teritorii otomane „este echitabil, este chiar necesar să ne gândim să facem ca naționalitățile împărțite între fostele state aliante, să beneficieze de un regim de drept, capabil să asigure progresul lor conform cu tradițiile și nevoile lor culturale”. Ca atare, delegația bulgară propune inserarea în tratat, a următoarei formulări principiale: „Bulgaria, Grecia, Muntenegru și Serbia recunosc pe noile lor teritorii anexate, autonomia comunităților religioase și libertatea școlilor”. La această propunere, delegatul sârb se opune pe motiv că în constituția țării există deja prevăzute aceste drepturi. În calitate sa de președinte, Maiorescu intervine, solicitând ca părțile să se înțeleagă până în dimineața următoare, practic prin atitudinea sa, premierul român, care ar fi putut impune nu numai continuarea dezbaterii, dar și o soluție în acest spirit, compromițând discutarea problemei minorităților. Cu alte cuvinte, prin tratatul de la București, s-ar fi putut aborda problemele globale ale problemei minoritare din Balcani și România, probleme care ar fi putut primi o recunoaștere internațională.

S-a susținut că guvernului de la București, deși în poziție de forță, i-a lipsit fermitatea pentru a include în tratat clauze pentru protejarea aromânilor. De fapt, pentru a se prezenta în fața marilor puteri cu argumente imbatabile, problema minorităților trebuia amplu reglementată în tratat, statele asumându-și solemn respectarea acestor reglementări. Dar este probabil că naționalismele, exacerbate de război și de jertfele consimțite de beligeranți, interziceau acest tip de abordare. Pentru România în acel moment, subscrierea unor

drepturi culturale, religioase și a egalității politice în beneficiul minorităților, ducea la regândirea radicală a politicilor față de diversele comunități etnice și religioase din Vechiul Regat, și în primul rând revizuirea atitudinii față de minoritatea evreiască. Pe de altă parte, s-ar putea admite că implicarea României în evenimentele balcanice a utilizat ca pretext chestiunea aromânească pentru ca de fapt motivațiile să fie de ordin „geopolitic, de echilibru de forțe și de interese strategice”, altfel spus preeminența rațiunii de stat.

Oricum, premierul Titu Maiorescu poartă întreaga responsabilitate pentru eșecul în a proteja eficient componenta aromână a Balcanilor, chiar dacă poate fi invocată o circumstanță atenuantă, aceea de a fi fost prea diplomat. Într-adevăr, la 27 iulie s.v. 1913, a fost încheiată o înțelegere verbală între România, Grecia și Serbia privind colaborarea în cazul în care Bulgaria nu își respecta obligațiile care decurgeau din tratat. Evident, ca această înțelegere să funcționeze, în condițiile în care România reușise performanța de a antagoniza durabil Bulgaria, guvernul de la București, trebuia să intervină discret și uneori să devină amnezic, în favoarea drepturilor naționale ale aromânilor din Grecia și Serbia. Chiar dacă rămân valabile aprecierile de debut referitoare la pacea de la București, constatarea unui reputat specialist în problemele sud-est europene, după care aromânii sunt perdanții evenimentelor din 1912-1913, este perfect pertinentă.

Anul negru

Alexandru Gica

„Vom începe noi, aromânii, să pribegim”¹

Stere Diamandi

Miturile aromânilor nu sunt în general fondatoare ci mai degrabă povestesc despre distrugerea unui loc (Moscopole, Gramoste și altele). Mitul despre 1913 ca fiind anul negru al aromânilor se referă desigur la apariția granițelor în teritoriile locuite de aromâni, la imposibilitatea de a urma modul de viață tradițional și la ruperea unității lumii aromâne. Au urmat pribegii: în America, Cadrilater, Dobrogea Veche, Banat, Occident. Poveștile nostalgice vorbesc despre patria dinaintea de 1913, stricată/dispărută acum. Paradoxal, pribegiile sunt cele care îi definesc (și întăresc) pe aromâni. În textul care urmează voi încerca să descriu cele două războaie balcanice și Pacea de la București (10 august 1913) din perspectiva aromânilor conectați cu România. Pentru a fi fost întreagă, istoria ar fi trebuit completată și cu perspectiva celorlați aromâni. Povestea pe care o veți citi este deci una incompletă.

„De la România cerem să ne salveze moralicește, căci dacă ne va pierde aceasta ar fi o lovitură pe care o va simți mai târziu.”²

Nuși Tulliu

La începutul primului război balcanic (8 octombrie 1912) subiectul aromân nu preocupa foarte mult cercurile politice românești. Opinia publică românească, în schimb, era foarte interesată de subiect, sensibilizată fiind de dramele prin

¹ Zbucea, *România...*, p. 128.

² Zbucea, *România...*, p. 119.

care treceau aromânii pro-români din teritoriile turcești cucerite de armatele grecești.

În ziua de 29 octombrie 1912, trupele grecești ocupă Veria. După câteva zile, elita aromânilor pro-români este arestată. Sunt închiși D. Badralexi, D. Hagigogu, N. Ciumetti, P. Badralexi, N. Badralexi, I. Badralexi, N. Caraiani, G. Soldatu, Dimitruli Badralexi, I. Papanace (tatăl lui Constantin Papanace), V. Zeana, St. Cutova, Al. Gudovan, T. Piscu, Toli Hagigogu, St. Hagigogu și Costa Naum. Alertată de evenimentele în curs, la 26 noiembrie 1912 Societatea de Cultură Macedo-Română din București publică în mai multe limbi un memoriu „adresat cancelariilor și opiniei publice europene” privind situația aromânilor din Macedonia, Epir și Albania. Iată cum este descris evenimentul de la Veria în această broșură: „după ce i-au batjocorit pentru a-i face de ocară în fața populației locale, i-au legat, i-au pus în închisoare și pe urmă i-au târât până la Salonic într-o stare de plâns, deoarece au ajuns acolo mai degrabă morți decât vii, de pe urma schingiuirilor, a lipsei de hrană și a umilințelor de tot felul la care fuseseră supuși. Și pe când armatele grecești se năpusteau asupra avutului acestor fruntași și-l distrugeau, autoritățile instalate de dânsle procedau la închiderea școlilor românești, la arestarea profesorilor lor și la înlocuirea lor prin profesori greci...”³ Grupul de aromâni a fost închis în celebra Edicule din Salonic. Vor fi eliberați la insistențele consulului român Conțescu. O parte din ei s-au refugiat în România. Mulți dintre aromânii tineri refugiați în România s-au înrolat în Batalionul VII Vânători de Munte care a participat la campania armatei române în Bulgaria în cel de al doilea război balcanic.

³ Papanace, p. 147 (paginile 15-16 din memoriul citat). Fragmente din acest memoriu se găsesc în Brezeanu, Zbucnea p. 229-232. Episodul din Veria nu apare în Brezeanu și Zbucnea. Papanace descrie un conflict între un grup de copii aromâni (printre care C. Papanace, Sterie Ciumetti și Iancu Caranica) și un grup de copii greci, conflict cauzat de umilirea publică a fruntașilor aromâni.

Incidentul din Veria nu a fost singular. Dimitrie Cicma, directorul școlii românești din Turia, a fost maltratată și ucis după ce grecii au ocupat localitatea. Patru persoane au fost ucise la Livezi (printre care primarul Nicolae Christu și Mihail Merca) și două la Perivoli (Cușu Papatheodoru și George Lala)⁴. Din păcate, cele două războaie balcanice s-au caracterizat printr-o violență extremă împotriva civililor. *Carnegie Endowment for International Peace* a publicat un raport în 1914 despre violențele petrecute în conflictul balcanic.

Autoritățile române nu au reacționat la aceste violențe chiar și atunci când membri ai corpului diplomatic au cerut acest lucru (consulul României la Atena către primul ministru Titu Maiorescu: „după umila mea părere numai o intervenție diplomatică pe lângă cei de la Atena ar putea, dacă mai este timp, să scape pe acei din frații noștri care nu au plătit încă cu viața lor crima ce li se face de a purta numele de român.”⁵).

Intelectualii din Societatea de Cultură Macedo-Română s-au implicat în manifestările publice din România și au reușit să impună atenției publice chestiunea aromână. Mari manifestații au avut loc în zilele de 11 și 18 noiembrie (București, Sala Eforiei). Societatea de Cultură Macedo-Română va deveni membră a Ligii Culturale (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor), acest fapt contribuind (prin întruniri convocate pe tot teritoriul României) la familiarizarea cetățenilor români cu problemele aromânilor. Intelectualii aromâni erau invitați să ia cuvântul la aceste manifestații. Cuvântările lor puneau multă presiune pe conducătorii politici. Iată două mostre de cuvântări:

⁴ Detalii despre violențele indurate de aromâni se pot găsi în Drăghicescu, Petre, documentele nr. 81, 82, 83, 84, 89, 90, 98. Acest din urmă document prezintă cazurile a 19 aromâni, victime ale ocupației grecești.

⁵ Drăghicescu, Petre, documentul nr. 81, pag. 249. Textul este din 27 octombrie 1912 (probabil stil vechi; 9 noiembrie stil nou).

„ ... dușmanii noștri spun că România ne-a creat; nu România ne-a creat ci ne-a dat numai avântul. Noi nu am făcut multă gălăgie fiindcă am crezut că, cu răbdarea, le vom avea pe toate; în urmă noi am fost siliți să luptăm mai cu îndârjire, pe când grecii, sârbii și bulgarii au avut în spate țările mume... De la România cerem să ne salveze moralicește, căci dacă ne va pierde aceasta ar fi o lovitură pe care o va simți mai târziu. Noi nu vom pieri ca neam, dar va fi o rușine pentru patria mamă”. (Nuși Tulliu, 30 decembrie 1912, întrunire comună a Societății de Cultură Macedo-Română și a Ligii Culturale)⁶

„Vom începe noi, aromânii, să pribegim; blestemul nostru va cădea asupra celor care au avut puțința să ne apere și nu ne-au apărat. Numai autonomia Albaniei și Macedoniei ne poate salva.” (Stere Diamandi, directorul liceului român din Ianina, 27 ianuarie 1913, București, sala Eforie, întrunire comună cu peste 2000 de participanți a Societății de Cultură Macedo-Română și a Ligii Culturale)⁷

În memoriul amintit anterior al Societății de Cultură Macedo-Română din 26 noiembrie 1912 este formulată o soluție pentru rezolvarea „problemei macedonene” care să țină cont de diversitatea elementelor care trăiesc în Macedonia și care să mulțumească pe toată lumea:

„Dat fiind că nici unul din statele limitrofe nu-și poate întinde și asigura dominația sa asupra unei părți a Macedoniei fără a ignora sau călca în picioare drepturile evidente ale multor naționalități de rase și religii diferite, ceea ce ar fi cel mai logic de făcut ar fi să se renunțe la orice idee de cucerire și de dominație și să se adopte pur și simplu formula „Macedonia macedonienilor”.

Macedonia va forma astfel un stat autonom în care toate naționalitățile ar avea aceleași îndatoriri și drepturi egale

⁶ Zbucea, *România...*, p. 119.

⁷ Zbucea, *România...*, p. 128.

și unde va fi proclamată o libertate absolută de conștiință, de religie și de limbă. O astfel de Macedonie poate fi ușor concepută și poate deveni o realitate dacă ar fi cea mai mică bunăvoință ca și dorință de a înceta luptele de rasă... Că va fi sistemul cantonal elvețian sau oricare alt sistem, esențial este că numai acordarea unei autonomii poate conveni unui asemenea mozaic de naționalități.”⁸

Cu toate că Societatea de Cultură Macedo-Română susținea la sfârșitul lui noiembrie crearea unui stat macedonean autonom, o lună mai târziu, 30 decembrie 1912, într-o întrunire comună a Societății de Cultură Macedo-Română și a Ligii Culturale, George Murnu prezenta la sfârșitul manifestării „o moțiune în sprijinul unei acțiuni energice în favoarea românilor din Balcani și pentru crearea unui stat independent albano-român, moțiune aprobată de toți cei prezenți”.⁹

Desigur că este firesc să ai mai multe soluții pentru rezolvarea unei probleme însă susținerea a două soluții diferite de către liderii Societății de Cultură Macedo-Română la un interval atât de scurt (o lună) este curioasă. Explicația pare a fi aceea că liderii aromâni intraseră în contact cu conducătorii români ai momentului și se pusese de acord asupra unei poziții comune în chestiunea aromână.

„România la Londra nu trebuie să pară că este remorcată de o altă putere”.¹⁰

Titu Maiorescu

⁸ Brezeanu, Zbucnea, p. 231.

⁹ Zbucnea, *România...*, p. 119.

¹⁰ Cartea Verde, p. 27, telegramă a lui Titu Maiorescu către Nicolae Mișu din 2 ianuarie 1913. Textul integral al telegramei: “Dacă sunteți admis la reuniunea Ambasadorilor susțineți exclusiv interesele românești. România la Londra nu trebuie să pară că este remorcată de o altă putere.”

Primul document care menționează explicit felul în care statul român vedea protejarea aromânilor din teritoriile ce aparținuseră anterior Turciei este o telegramă din 28 decembrie 1912 a lui Titu Maiorescu către Ministrul Plenipotențiar al României la Londra, Nicolae Mișu: „La o eventuală participare a României la reuniunea Ambasadorilor, veți căuta a apăra, mai înainte de toate interesele Aromânilor. În acest sens poate fi vorba de o Macedonie și de o Albanie autonomă, eventual de o Albanie cât de mare. În tratativele d-voastre veți insista ca Statele balcanice, și în deosebi Grecia, să respecte școalele și bisericile Aromânilor și să nu stânjenească întru nimic înființarea unui Episcopat al lor.”¹¹ Acest text coroborat cu motiunea adoptată la întrunirea din 30 decembrie 1912 (vezi mai sus) demonstrează că liderii aromâni își corelaseră deja discursul cu autoritățile române.

De ce insistau însă politicienii români pentru rezolvarea problemei aromânilor prin includerea cât mai multora dintre ei în viitorul stat albanez? Nicolae Șerban Tanașoca a răspuns convingător la această întrebare¹².

¹¹ Cartea Verde, p. 21.

¹² Tanașoca, p. 251-252: “Atât renunțarea guvernului Maiorescu la idea creării unei Macedonii a macedonenilor, cât și neinspirata sa opțiune pentru încorporarea teritoriilor locuite masiv de aromâni în statul albanez au fost determinate nu neapărat de mai vechi resentimente și prejudecăți negative față de Grecia, nici de inițiative ale cercurilor balcanice sau bucureștene aromânești, ci de scrupulul premierului de a se încadra în strategia politică generală a Triplei Alianțe, la care România aderase. După ce au salutat cu deosebită satisfacție comunicarea confidențială a guvernului român potrivit căreia crearea unei Macedonii independente nu intră în programul acestuia, Germania, Austro-Ungaria și Italia, susținătoare ale creării unei Albanii cât mai mari, favorabile lor, au încurajat speranțele României în rezolvarea “chestiunii aromânești” prin încorporarea Pindului în Albania. Mai mult chiar, sprijinind candidatura prințului de Wied, nepotul reginei Elisabeta a României, la tronul noului regat, ele au sugerat că, în aceste împrejurări, statul român ar putea avea în viitor un cuvânt hotărâtor de spus în lumea balcanică.”

Împărtășind punctul de vedere al domnului Tanașoca, doresc aici doar să explicitez acest punct de vedere. Tripla Alianță dintre Germania, Austro-Ungaria și Italia devenise funcțională din 1882 (în 1879 Germania și Austro-Ungaria au pus bazele acestui proiect). România va adera la această alianță în 1883. Italia era interesată de crearea unui stat albanez cât mai mare pentru a-și putea exercita influența în Balcani. Austro-Ungaria sprijinea mișcarea albanezilor în primul rând ca o contrapondere împotriva slavilor. La 20 noiembrie 1912 ministrul de externe al Austro-Ungariei, Berchtold, „îl însărcina pe trimisul austriac la București, Fürstenberg, să comunice regelui [Carol] și premierului Măiorescu că el, Berchtold, va interveni, atunci când se va discuta noua organizarea a Albaniei <pentru menținerea în ființă a naționalității și limbii> aromânilor”.¹³

¹³ Peyfuss, p. 112. La aceeași pagină, nota 88, este menționată propunerea regelui Carol (25 noiembrie 1912) de sprijin material pentru crearea noului stat albanez, inclusiv prin înființarea unei jandarmerii aromânești. La aceeași pagină, nota 87, Peyfuss menționează un proiect austriac din epocă pentru “un mandat românesc asupra Albaniei, în primul rând în vederea împiedicării implantării acolo a influenței Italiei”. La pagina 107, Peyfuss menționează că în 1906 “guvernul român a continuat însă să joace cartea aromâno-albaneză, mai ales fața de Italia, întrucât nădăjduia să obțină includerea teritoriilor aromânești în viitoarea Albanie autonomă”. Titu Măiorescu a intenționat în 1911 chiar o restrângere a propagandei românești în Epir în favoarea albanezilor. La București a avut loc o manifestare de protest a aromânilor contra acestei intenții a lui Măiorescu. Să mai menționăm aici prezența unei delegații aromâne la Congresul albanoromân de la Triest la începutul lunii martie 1913. Componenta delegației era următoarea: părintele protosinghel Fotie Balamace, Vasile Diamandi (directorul școlii românești din Ianina), Dr. Șunda, Dr. Patageu (delegatul aromânilor din America), Epaminonda și Miltiade Balamace. Vezi detalii despre acest Congres în Lascu, Țărcomnicu, p. 247-248 și p. 271-273. De remarcat abundența articolelor despre aromânii din Albania în “Gazeta Transilvaniei” (ce apărea la Brașov, atunci în componența statului Austro-Ungar) în anii 1912-1913. Acesta este

Reprezentanții Italiei și Austro-Ungariei la Conferința de Pace de la Londra au reușit să obțină la 19 martie 1913 ca ministrul României la Londra, Nicolae Mișu, să fie audiat (în cadrul Conferinței) în problema aromânilor din Albania. În ziua de 22 martie 1913, Titu Maiorescu îi transmite lui Mișu instrucțiunile pe care acesta să le urmeze la audierea sa: „vă rog să cereți ca numeroasele comune macedo-române din Pind între Samarina și Metsovo, să fie încorporate la Albania. Insistați mai ales asupra principiului ca în toate localitățile unde Românii sunt în majoritate, limba administrativă să fie română, tot așa în toate bisericile și școlile românești; principiul general va trebui să fie înscris în Constituția Albaniei”.¹⁴ Mișu este audiat de Conferință la 26 martie 1913. Acesta cere ca „regiunile dintre Ianina, Metzovo, Grebene și muntele Gramos, până la Koritza, cuprinzând 36 de sate și târguri românești, cu o populație de mai mult de 80.000 locuitori să fie încorporate la Albania”.¹⁵

Delegația aromână în turneu european.

Între 22 februarie și 27 aprilie 1913 o delegație a Societății de Cultură Macedo-Română va vizita Budapesta, Viena, Paris, Londra, Berlin și Roma cu scopul de a sensibiliza diplomația europeană asupra subiectului aromân. Delegația a fost sprijinită financiar¹⁶ (cu 12.000 de lei) de guvernul român. În tot periplul lor european, membrii delegației au fost asistați de personalul diplomatic românesc din capitalele respective.

un argument că sprijinul dat de statul român pentru crearea statului albanez era de inspirație austriacă.

¹⁴ Cartea Verde, p. 122.

¹⁵ Cartea Verde, p. 123. Se cerea, de asemenea, pentru aromânii din Albania autonomie “administrativă, comunală și, pe cât posibil, politică”.

¹⁶ Nistor, p. 366. Baniul au fost virați în acest scop de către guvernul român președintelui Societății de Cultură Macedo-Române, dr. Leonte.

Cu toate acestea, delegația a încercat să susțină și puncte de vedere proprii pe lângă cele agreate de statul român.

Cei trei membri ai delegației erau George Murnu¹⁷, Iuliu Valaori¹⁸ și Nicolae Papahagi¹⁹. O caracteristică comună a celor trei membri ai delegației (în afara faptului că erau de aceeași vârstă) era aceea că stăpâneau bine mai multe limbi. Murnu și Valaori erau membri (din 1911) ai unei comisii permanente aromâne pe lângă Ministerul Afacerilor Externe din București. Nicolae Papahagi reprezenta în acest turneu european și „Comitetul pentru apărarea intereselor populațiilor musulmană, israelită și cuțovlahă din Macedonia” înființat la Constantinopol în februarie 1913. Papahagi a contrasemnat un memoriu adresat de acest Comitet Ambasadei austriace din Constantinopol, memoriu care cerea crearea unei Macedonii autonome.²⁰

E greu să nu remarci solidaritatea aromână citind corespondența²¹ lui Murnu din acest periplu european. Astfel, la Viena delegația este invitată la masă de Nicolae Ghermani, secretarul legației românești din Viena: „un tânăr foarte gentil

¹⁷ George Murnu (1868-1957) a fost arheolog, istoric, traducător și poet. George Murnu a tipărit în 1913 cartea sa *Istoria Românilor din Pind* (prefața este semnată la 20 noiembrie 1912). Probabil că Murnu a dorit să facă mai bine cunoscută populația aromână publicului românesc folosind circumstanțele războaielor balcanice.

¹⁸ Iuliu Valaori (1867-1936) a fost cadru universitar, expert în limbi clasice. A fost secretar general la Ministerul Instrucțiunii în toate guvernele liberale din perioada 1918-1936.

¹⁹ Nicolae Papahagi (1868-1931) a fost profesor de franceză la liceul (institutul) românesc din Constantinopol (pentru o vreme și director). A fost elevul celebrului abate Jean-Claude Faveyrial. A condus ziarul „Le Courier des Balkans”.

²⁰ Peyfuss, p. 110, nota 67. Peyfuss menționează că o delegație a acestui comitet a trecut prin Viena și Londra unde a cerut independența Salonicului și a hinterlandului său. Ipoteza mea este că, de fapt, Papahagi reprezenta acest Comitet în turneul european pe care îl întreprindea cu Murnu și Valaori.

²¹ Fragmente din această corespondență în Tanașoca, p. 230-254.

și bogat (are moșii în țară), aducându-și aminte de originea macedoneană, a crezut de datorie să ne dea o masă la restaurantul Sacher. [...] A fost o masă boierească...”²² La Paris delegația este ajutată de ministrul plenipotențiar Alexandru Em. Lahovary (cel care avusese un rol primordial în obținerea Iradelei din 22 mai 1905), aromân după mamă (mama sa, Olimpia, era fiica lui Apostol Arsache).²³ La Londra, delegația este ajutată de aromânii Nicolae Mișu și Marcu Beza. Murnu nu menționează originea aromână a lui Mișu deși îl laudă pe acesta: „Mișu e foarte gentil și afabil fața de noi. Până acum ne-a făcut toate înlesnirile. La Legațiune e și un macedoromân - unul clisurean, Beza, care studiază pe aici de vreo trei ani și deci știe englezește și cunoaște Londra bine. El ne conduce prin oraș și ne pune în curent cu multe lucruri...”²⁴

În telegrama sa din 27 martie 1913 către Titu Maiorescu, Nicolae Mișu descrie vizitele delegației aromâne la ambasadorii Marilor Puteri prezenți la Conferința de la Londra: „toți ambasadorii le-au pus în vedere că este mai bine să încredințeze cauza lor Guvernului Român, care este ascultat în Consiliul european și este mai în măsură a lua apărarea intereselor lor, prin prestigiul de care România se bucură și prin mijloacele de care Guvernul Regal dispune de a se ocupa de soarta conaționalilor săi din Peninsula Balcanică. În intervenirile ce am făcut pentru primirea susmenționaților domni [Murnu, Valaori și Papahagi], am observat totdeauna că misiunea lor nu are nici un caracter oficial și că spusele lor nu pot angaja cât de puțin Guvernul Român.”²⁵

²² Tanașoca, p. 239. Nicolae Ghermani era nepotul lui Menelas Ghermani.

²³ Tanașoca, p. 239. Este descrisă masa dată de Lahovary delegației. La masă a participat și Pompiliu Eliade împreună cu soția (sora aromânului Ștefan Mihăileanu, asasinat în 1900). Pompiliu Eliade a înmănat delegației un studiu al său privitor la soarta Macedoniei.

²⁴ Tanașoca, p. 243. La p. 244 se poate găsi un fragment amuzant al lui Murnu: “în Londra u hearsim cam mult”.

²⁵ Cartea Verde, p. 126.

În ziua de 20 aprilie 1914, George Murnu a prezentat un raport²⁶ privitor la situația aromânilor în urma celor două războaie balcanice. Se simte multă amărăciune în acest text: „așadar pacea încheiată în București s-a stabilit cu nesocotirea ideii preconizate de noi. Ne bucurăm nespun că România, țara scumpă inimii fiecărui român, a fost mărită și vaza ei a crescut mai mult ca oricând în fața lumii, dar, în același timp, nu putem să nu exprimăm aici nemărginita durere a sufletului nostru, că frații noștri din Macedonia au de trăit zile cu mult mai amare decât în trecut. Slăbiți, în urma împărțirii lor între patru state și având să lupte cu administrația unor popoare șoviniste și înveninate de ură și dușmănie seculară, rezistența lor devine mai anevoioasă și izbânda lor o problemă grea pentru ziua de mâine.”

În scrisorile sale, Murnu este mult mai aspru la adresa politicianilor români: „de-ar fi însă România trează și pregătită ca să poată profita de un asemenea conflict! Până acum ea s-a arătat chineză în politica europeană - toată lumea râde și ne deplânge. Chiar reprezentanții noștri oficiali recunosc gafele politicii românești.”²⁷

„Dar ce putem face noi mai mult când nu avem la spatele nostru câteva sute de mii de baionete! De vina sunt cei din București cari n-au știut pune chestia la vreme - vinovăția lor o știe azi și o recunoaște oricine. Că România [a suferit] o înfrângere din cele mai jalnice nu încapе îndoială. Nu numai a părăsit în chip laș element[ul] macedoromân, pe care l-a

²⁶ Brezeanu, Zbucnea, documentul nr. 115. Documentul nr. 116 (redactat probabil tot de George Murnu) este un raport al turneului european al delegației aromâne.

²⁷ Tanașoca, p. 243. Fragment dintr-o scrisoare către Ioan Murnu, tatăl lui George Murnu. Aș dori să remarc aici că în septembrie 1912, Titu Maiorescu cerea Mitropolitului Primat al României, Konon, aprobare și binecuvântare pentru traducerea “Apostolului” de către preotul Ioan Murnu (vezi Drăghicescu, Petre, documentul nr. 80).

legănat ani îndelungați cu speranțe, ci a pierdut interese mari naționale”.²⁸

Atentatul lui Anastase Hâciu asupra lui Take Ionescu.

Lumea aromână manifestă cenzură față de fapte reprobabile ale unui membru al comunității. Foarte adesea, astfel de fapte sunt „uitate”. La începutul lui aprilie 1913, aromânul Anastase N. Hâciu trage un foc de armă asupra lui Take Ionescu (și el cu ascendență aromână). Nu citisem până astăzi în lumea aromână o relatare asupra acestui incident. Iată descrierea faptelor în relatarea lui Ionuț Nistor²⁹: „această stare de fapt, marcată de nemulțumire și tensiune a generat reacția extremă a unui membru al comunității aromâne, un tânăr de 23 de ani, numit Hânciu Năstase, care a tras un foc de revolver asupra lui Take Ionescu, în timp ce omul politic român se pregătea să răspundă la o interpelare în Camera Deputaților. Actul comis de aromân a fost singular și nu avem informații că Hânciu Năstase ar fi făcut parte din vreo organizație care să fi pus la cale atentatul. De altfel, el a susținut că nu a vrut să omoare pe nimeni, limitându-se să tragă un singur foc, ci doar să atragă atenția asupra problemei macedonene, strigând în Parlament: <Să se audă și glasul macedonenilor>. Pentru a limita posibilele efecte ale acestui atentat, care ar fi putut descătușa nemulțumirile aromânilor refugiați în România, autoritățile de la București l-au achitat pe Hânciu Năstase, dând astfel un semnal de conciliere populației aromânești.”

Explicațiile lui Nistor referitoare la condițiile în care s-a înlăptuit atentatul se referă la valul de refugiați aromâni veniți în România din regiunile în care se desfășura primul război balcanic. Statul român i-a ajutat³⁰ financiar pe acești

²⁸ Tanașoca, p. 247-248; fragmentul este dintr-o scrisoare către Demeter Murnu, fratele lui George.

²⁹ Nistor, p. 361. Sursa acestor informații este ziarul *Adevărul* din zilele de 6 și 7 aprilie 1913.

³⁰ Nistor folosește Zbucnea, *O istorie...*, p. 106 pentru informațiile legate de ajutorul acordat de către statul român aromânilor refugiați.

refugiați, însă ajutorul era insuficient. Nemulțumirea față de rezolvarea acestor aspecte bănești, ar fi fost, în opinia lui Nistor, motivația principală a atentatului.

Cititorul a observat cu siguranță că numele atentatorului, Năstase Hânciu, nu coincide întru totul cu acela al celebrului Anastase Hâciu, cel care a publicat în 1936 monumentală lucrare *Aromânii*, lucrare premiată în 1937 de către Academia Română cu „Marele Premiu Năsturel”. Un detaliu m-a întărit în convingerea că cele două persoane coincid: Anastase Hâciu avea 23 de ani în 1913. Dovada finală a venit căutând textul lui Anastase Hâciu „Apostoli și martiri”, un manuscris tipărit de Vasile Barba în revista *Zborlu a Nostru* (numerele 2/1992, 3-4/1992, 1/1993, 2-3/1993 și 4/1993). Manuscrisul data din 1910 și fusese dăruit de către Hâciu lui Vasile Barba (V. Barba nu precizează când s-a întâmplat acest lucru; Anastase Hâciu a murit în 1953). Textul, dificil de catalogat, este o înșiruire a victimelor aromâne căzute doar pentru vina de a-și fi afirmat originea armânească. La sfârșitul manuscrisului apare o tulburătoare notiță din 21 martie 1913:

„Astăzi însă, idealul acesta în numele căruia ne-am jertfit și orice zi am scris-o prin sânge, astăzi acest sfânt ideal ni se sfarmă și suntem un neam trecut în pagina uitării prin sfatul țării, prin energia ei. Nu știi dacă națiunea adevărată a vroit aceasta! Mă duc să o întreb ca să știu ce să facem”³¹.

Notița este semnată cu numele Năstase Hâciu. Data 21 martie 1913 este pe stil vechi, deci aceasta înseamnă 3 aprilie 1913 pe stil nou. Totul se potrivește cu relatarea lui Nistor. Notița finală indică starea de surescitare a lui Hâciu în momentul în care s-a dus „la sfatul țării” să întrebe „națiunea” dacă aromânii sunt trecuți „în pagina uitării”.

Aceștia și-au creat mai multe publicații: “Aromânul”, “Refugiatul din Macedonia”, “Glasul victimelor” (Zbucnea, *O istorie...*, p. 107).

³¹ *Zborlu a Nostru*, nr. 4/1993, pagina 16.

Este interesant de notat aici cum îl descrie Hâciu pe Take Ionescu în cartea sa *Aromânii*: „marele bărbat de stat Take Ionescu simțea o mândrie a se număra printre Aromâni”³². Într-o notă (nr. 16) de la aceeași pagină, Hâciu scrie despre tatăl lui Take Ionescu: „temperamentul autoritar și impulsiv al tatălui Gheorghe Ioan, un adevărat <pater familias>, tip roman, pare a trăda un adevărat tată aromân”.

„... faimosul Misios (Mișu) de la Londra...”³³

Constantin Papanace consideră că eșecul din 1913 al diplomației românești în „chestiunea aromână” se datorează și diplomaților de origine neromână ai statului român. Papanace sugerează că Mișu era de origine greacă. Știm că aceasta nu este adevărat. Mișu era aromân. Dovezile sunt clare. Hâciu (care îl caracteriza pe Mișu „diplomatul foarte fin și capabil”) spune că Mișu era aromân de origine din Zagor iar sursele³⁴ sunt două articole ale lui I. Ghiulamila și Marcu Beza (Beza este o sursă foarte credibilă fiindcă el a fost coleg cu Mișu la Legația Română de la Londra).

Suspiciunile multor aromâni față de Nicolae Mișu provin din informațiile din Cartea Verde. Astfel, la 14 aprilie 1913 Mișu îi comunică lui Maiorescu că „majoritatea Marilor Puteri e mai mult favorabilă Grecilor”³⁵. La 15 iunie 1913, același Mișu îi spune lui Maiorescu: „am fost întrebat dacă nu ar fi chip a accepta că Românii din Pind să fie mai bine anexați Greciei decât Albaniei, din moment ce Grecia oferă garanții pentru păstrarea individualității lor”³⁶. Maiorescu răspunde la 18 iunie: „instrucțiunile D-voastră pentru Românii dela Pind

³² Hâciu, p. 595.

³³ Vezi textul “Sacrificarea” de Constantin Papanace din această carte.

³⁴ Hâciu, p. 595; vezi și nota 17 de la aceeași pagină. Și Tanașoca (p. 241) indică originea aromână a lui Mișu.

³⁵ Cartea Verde, p. 131.

³⁶ Cartea Verde, p. 147-148.

nu pot fi schimbate. Între România și Grecia nu sunt discuții în această privință. Încorporarea la Albania este cea mai bună garanție pentru Macedo-Români, dacă constituirea unei Macedonii autonome este imposibilă. România nu poate să părăsească punctul său de vedere”.³⁷ În ziua de 18 iulie 1913, Mișu revine cu o informare către Maiorescu: „ca compensație a concesiunilor grecești la Sud-Vest, Marile Puteri ar vrea să se arate mai darnice la Est și să înglobeze în teritoriul grecesc o parte din Românii dela Pind...”³⁸

Este greu în acest moment să avansăm ipoteze pentru comportamentul lui Mișu. Este posibil ca acesta chiar să fi crezut că este mai bine ca aromânii din Pind să fie înglobați Greciei, cum este posibil ca el să fi fost abordat de politicienii greci pentru o alianță a României cu Grecia (oferind în schimb drepturi aromânilor).

Trebuie să menționăm aici că în acest articol am scris mai mult despre aromânii pro-români, omițându-i pe ceilalți. Ne mărginim aici doar să constatăm că aromânii în timpul războaielor balcanice s-au manifestat diferit³⁹. Albanezii, turcii și aromânii din Ianina au luptat împreună în timpul asediului grecesc. Aromânii pro-români din partea ocupată de sârbi a Albaniei au fost de partea albanezilor. Aromânii grecomanii din Durrës nu au trimis reprezentanți la Congresul albanez de la Vlora și au salutat ocuparea orașului de către trupele sârbești. Evident că aromânii grecomanii au întâmpinat cu bucurie trupele grecești.

Chestiunea garanțiilor pentru aromâni.

Chestiunea garanțiilor pentru aromâni este ridicată prima dată de președintele Parlamentului Bulgar, Daneff, care în data de 9 decembrie 1912 a avut la București o întrevvedere

³⁷ Cartea Verde, p. 150.

³⁸ Cartea Verde, p. 222.

³⁹ Informațiile care urmează sunt din Peyfuss, p. 111.

cu Titu Maiorescu. Iată cum descrie acesta întâlnirea: „d-l Daneff a luat însuși inițiativa de a ne propune mai întâi: ca României macedoneni să aibă, în regiunile anexate de Bulgari după pacea cu Turcia, liberul exercițiu al limbei în școalele și bisericile lor și un Episcopat propriu”.⁴⁰ Desigur, bulgarii făceau aceste propuneri pentru a preîntâmpina cererile românești de rectificare a frontierei din Dobrogea. Acest punct nu a necesitat discuții între cele două părți. În schimb, problema rectificării graniței dintre cele două țări a necesitat îndelungi negocieri. Nicolae Mișu a fost chemat de la Legația României de la Constantinopol și trimis în poziția similară de la Londra pentru a trata cu Daneff litigiul teritorial (la unele întrevederi a asistat și Take Ionescu). La 29 ianuarie 1913 s-a încheiat un protocol⁴¹ la Londra; garanțiile pentru aromâni sunt consemnate la punctul 1. Întrucât chestiunea rectificării graniței nu și-a găsit rezolvarea, negocierile între cele două părți au continuat în luna februarie la Sofia. La sfârșitul lunii cele două părți au acceptat să se supună arbitrajului Marilor Puteri la St. Petersburg. Mediarea se realizează la 9 mai 1913 și România primește Silistra și un teritoriu cu raza de trei kilometri în jurul acestui oraș. La punctul 4 al protocolului⁴² sunt menționate garanțiile acordate de bulgari pentru aromânii care se vor regăsi în viitoarele posesiuni bulgare.

La 15 mai 1913, ministrul grec la București, Papadiamantopoulos, îi comunică lui Maiorescu „că Guvernul Elin va da bisericilor și școalelor macedo-române, în regiunile ce le va anexa Grecia, deplina libertate a funcționării în limba macedono-română”.⁴³ La 11 iulie 1913 ministrul român la Atena, Filodor, primește de la Venizelos confirmarea drepturilor pentru aromâni în teritoriile ce vor reveni Greciei.

⁴⁰ Cartea Verde, p. 16.

⁴¹ Vezi textul protocolului în Cartea Verde, p. 61-63.

⁴² Vezi textul protocolului în Cartea Verde, p. 132-134.

⁴³ Cartea Verde, p. 136. Este sugerat de către Maiorescu că Take Ionescu este cel ce a obținut acest lucru de la premierul grec, Venizelos.

În zilele de 4, 5 și 7 august 1913 Toncheff, Venizelos și Pasici îi trimit scrisori lui Maiorescu în care se consimte să se dea autonomie „școlilor și bisericilor cuțo-vlahilor” din viitoarele posesiuni bulgare/grecești/sârbești și să permită crearea unui episcopat pentru acești cuțo-vlahi. Problema minorităților nu a fost inclusă în Tratatul de la București din cauza opoziției Serbiei. Aceste scrisori erau o anexă la tratat.

În ziua de 20 ianuarie 1914, mitropolitul primat al României, Konon, invocând prevederile Tratatului de la București, crează o o episcopie⁴⁴ pentru aromânii din Macedonia. Eparhia urma să se numească a „Dunării de Sus cu Macedonia”. Inițiativa nu a avut nicio urmare. Din 1914 statul sârb nu a mai permis funcționarea școlilor românești pentru aromâni. După primul război mondial în Bulgaria au funcționat doar două școli pentru aromâni (la Sofia și la Blagoevgrad). În Grecia școlile românești pentru aromâni au funcționat până în 1946, însă absolvenții lor erau considerați analfabeți de către autorități și, prin urmare, nu aveau decât alternativa emigrării în România sau pe aceea de a urma apoi și o școala grecească. Garanțiile culturale acordate de Bulgaria, Serbia și Grecia prin Tratatul de Pace de la București n-au valorat prea mult.

Ca o ironie a sorții, în tratatele de pace de la Londra și București au fost implicați mai mulți oficiali de origine aromână: Nicolae Batzaria⁴⁵, Titu Maiorescu⁴⁶, Take Ionescu,

⁴⁴ Drăghicescu, Berciu, documentul nr. 99.

⁴⁵ Batzaria, p. 151- 158, capitolul 18. Batzaria a fost ministru al Lucrărilor Publice în guvernul turcesc. În această calitate a semnat, din partea Turciei, Tratatul de Pace de la Londra in ziua de 30 mai 1913. Batzaria relatează (p. 123-124) o misiune pe care a avut-o în România din partea guvernului turc: „câteva zile după începerea ostilităților, venisem la București ca să arăt diriguitorilor României dificila situație militară a Turciei și să obțin vreun ajutor, căci României nu putea să-i fie indiferentă mărirea teritorială a Statelor balcanice și în special a Bulgariei. Ajutorul cerut consta din rugămintea ca să nu fie desconcentrate forțele românești, care făcuseră manevrele de toamnă în Dobrogea, ci să mai stea câtăva

C. Dissescu⁴⁷, Nikola Pasici. Semnificativ pentru istoria noastră este o întâmplare relatată de Nicolae Batzaria care, vorbind la Londra cu delegații țărilor balcanice în limba lor, este considerat de aceștia ca fiind unul de al lor.

„noi existăm și chiar dorim să avem o viață a noastră proprie...”

Mulți aromâni au considerat Tratatul de Pace de la București o dramă. Reprezentativ pentru acest punct de vedere este Constantin Papanace care considera că „prin Tratatul de la București (1913), sub egida României s-a dat cea mai grea lovitură politică cauzei noastre naționale în Balcani”.⁴⁸ Cu toate că s-a simțit înșelat, George Murnu vedea și partea bună a turneului european al delegației aromâne: „impresia noastră generală este că umbletele noastre n-au fost de prisos. Neamul nostru era necunoscut și oarecum abstract în ochii Europei prin faptul că el nu făcuse cunoscută voința sa proprie. Acum Europa [știe] că noi existăm și chiar dorim să avem o viață a noastră proprie”.⁴⁹

A mai existat o consecință neașteptată pentru aromâni a Păcii de la București. Prin obținerea Cadrilaterului, România a putut (între 1925 și 1940) să colonizeze aromâni din diverse state balcanice într-un teritoriu relativ mic. Cadrilaterul a devenit spațiul unei sinteze aromâne extrem de interesantă

vreme în apropiere de granița bulgară. Aceasta i-ar fi obligat pe Bulgari să detașeze și ei o parte din forțele care luptau contra Turciei. Cererea a fost respinsă.” Trebuie menționat aici că Societatea de Cultură Macedo-Română a trimis la Constantinopol (pentru a îngriji răniți turci) o echipă sanitară formată din opt medici și doi farmaciști aromâni (vezi Brezeanu și Zbucnea, p. 235).

⁴⁶ Hâciu, p. 596.

⁴⁷ Hâciu, p. 595. Tatăl lui C. Dissescu se numea Dissi Clinovescu. Provenea din Tesalia (Clinova sau Veleștin).

⁴⁸ Vezi capitolul “Sacrificarea” din această carte.

⁴⁹ Tanașoca, p. 243; fragment dintr-o scrisoare a lui Murnu către tatăl său.

(între grupuri de aromâni destul de diferite) și se poate afirma că renașterea aromână începută în anii `70 se datorează în mare parte acestui grup de populație.

Bibliografie:

Nicolae BATZARIA, *Din lumea islamului*, Profile Publishing, București, 2003.

Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, Maria PETRE, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente*. Editura Universității București, București, 2004 (primul volum).

*** „Cartea Verde”, *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României septembrie 1912-august 1913*, Editura Minerva, București, 1913.

Stelian BREZEANU, Gheorghe ZBUCHEA, (editori), *Românii de la Sud de Dunăre. Documente.*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997.

Anastase HÂCIU, *Aromânii*, Tipografia Cartea Putnei, Focșani, 1936

Stoica LASCU, Emil ȚÂRCOMNICU, *Românii balcanici în paginile Gazetei Transilvaniei*, Editura Etnologică, București, 2012.

Constantin PAPANACE, *Mișcarea Legionară și Macedo-Românii*, Editura Elisavaroș, 1999; capitolul „Prima bătălie”, p. 136-148.

Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

Ionuț NISTOR, „Problema aromână în politica externă românească (1912-1913)”, *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, nr. 43-44, 2006-2007, p. 355-373.

Notă: Ionuț Nistor este și autorul cărții *Problema aromână în raporturile României cu statele balcanice 1903-1913*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2009. Nu vom folosi în acest articol această carte.

Nicolae Șerban TANAȘOCA, „Idealism și realism în „Chestiunea aromânească”. Un episod diplomatic din viața lui George Murnu în lumina corespondenței sale inedite (1913)”, *Revista istorică* 8, 1997, nr. 11-12, p. 719-738. Aceleași articol a fost publicat și în Anca Tanașoca, N. Ș. Tanașoca, *Unitate romanică și diversitate balcanică*, Editura Fundației PRO, București, 2004 (p. 230-254). Noi vom folosi aici această din urmă sursă.

Gheorghe ZBUCHEA, *O istorie a Românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999.

Gheorghe ZBUCHEA, *România și Războaiele Balcanice 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999.

Urutâ yramâ *Gica Godi*

Urutâ yramâ n-alâsarâ
Mirili la Treia-Searâ,
Oahti sh-grupi tutu s-tritsemu,
Dzuă alba s-nu videmu.

Tsere soartâ blâstimatâ!
Cari nâ-u deadi s-u purtâmu,
Vârnâoarâ tu-aestâ etâ
Iuva loclu s-nu n-aflămu?

Isturii anfărmăcoasă
Iutsido nâ pitricu,
Mashi pitu ketsarli di moarâ,
Mashi pri-aclo nu nâ tricu.

Dushmañi ca orñi nâ curmarâ
Vatra pâpâniloru vluyisitâ,
Di purtâmu casa tu trastu,
Iuva, iuva nu-avemu ursitâ.

La anlu treisprâ nu-shi fu paci
Câ-shi fu nai' marli blâstemu,
Naima marea crimâ s-featsi,
Doamne, vatra s-nâ kiremu!

Asprândits ca pui di cloci
N-ampârtsâmu pritu vâsilii,
Canda adrămu câbâtsli a loclui,
Di trâdzemu ti mări mârții.

Cari nâ blâstimă, Lăi Doamne,
Cari?
S-alăgămu din pragu-n pragu,
Tuti vinturli s-nâ batâ,
S-avemu casâ pi ciumagu...

Luparnicu *Gica Godi*

La treispră anlu,
Paljiu diplomats
S-hiumâsirâ ca gilats

Shi, di tãmahi oarbâ,
di pirifanji goalâ,
di natsionalismu pseftu,
Balkanescu,
U cumăthisirâ anflucata armâneascâ
Car'di cari s-arupâ ma multâ –
Luparnicu, dealihea Luparnicu!

Tihilailji
nâ bâgarâ ngrânji unu-alantu ti etă,
S-nu avemu arâhati s-nâ trâdzemu adiljeatlu,
S-nâ treacâ cu noadi shi mâshcătura
Sh-cu yisi uruti somnulu,
Ama s-nu da loclu di ei!

Sh-tora, dupu 100 di anj,
clirunomlji a loru multu di multu nâ voru
ma s-dzâtseму câ himu di-a loru:
Gretslji câ himu grets,
vlahutslji câ himu vlahuts,
Arbineslji câ himu arbineshi,
Vâryarlji câ himu vâryari...

Xiki s-hibâ ahtari vreari.

Sacrificarea

Constantin Papanace

Războiul Balcanic ce a urmat a pus capăt agoniei „bolnavului de pe Bosfor”. Turcia europeană s-a prăbușit sub loviturile concentrice ale tinerelor state balcanice, coalizate. Primele luni de ocupație ale noilor stăpâni au adus jertfe printre populația românească.

Numeroși frunțași aromâni au fost încarcerați, dintre care unii asasinați. N-a trecut mult însă și a urmat al II-lea război balcanic.

Succesorii Turciei europene (greci, sârbi și bulgari), prin elementul negativ al aceleiași uri împotriva turcilor, nu s-au putut înțelege la împărțirea prăzii. Fără îndoială că la acest lucru au contribuit și Marile Puteri, care stăteau la spatele lor cu preocupările lor, mai ales pentru echilibrul mediteranian.

România, ca stat balcanic neutru și, direct interesat prin existența populației din Balcani, a cărei soartă o preocupa și o invoca, a devenit arbitrul situației. Această poziție excepțională însă, nu va fi folosită spre a se crea aromânilor condiții optime pentru existența lor națională. Mai mult, se va invoca această problemă spre a se obține compensații în altă parte, și cu deosebire pentru rectificarea frontierei de sud, prin anexarea Cadrilaterului. **Cu acest prilej s-a văzut mai bine cât de mult se schimbasese mobilul care stătea la baza așa-zisei chestiuni macedonene.** De la entuziasmul neprihănit al generației de la 1848 s-a ajuns la realismul mercantil, cu operații de schimb ale oamenilor politici de mai târziu. Această problemă care privea existența aproape a unui milion de români balcanici, angajați într-o luptă pe viață și pe moarte, decăzuse la rangul unui simplu pion de manevră care acum urma să fie sacrificat în focul politic în care se angajase diplomația Statului Român și poate și alte diplomații străine care influențaseră diplomația noastră pentru interese străine.

Deci, o politică fermă, de apărare a intereselor populației românești în Balcani, nu s-a afirmat.

Dimpotrivă, li s-au creat condițiile cele mai grele pentru o existență națională. Cu un cuvânt mai tare, s-ar putea spune că prin tratatul de la București din 1913 interesele românilor din Balcani **au fost sabotate, dacă nu chiar trădate.**

Nu se poate contesta că, la început, în timpul Conferinței Ambasadorilor la Londra, nu existau intenții de a se apăra cu toată puterea cauza acestor români. După cum rezultă din „Cartea Verde”, primul ministru de atunci, Titu Maiorescu a trimis repetate instrucțiuni prin care cerea categoric reprezentanților noștri diplomatici să pună insistent problema creării unui Stat Albano-Român, care să cuprindă masele compacte de români din regiunile limitrofe cu Albania. Această acțiune n-a fost susținută de reprezentanții noștri diplomatici din diferite capitale străine. Mai mult, din toate rapoartele lor rezultă vădita străduință ca prin informații tendențioase și uneori chiar inexacte, să determine o schimbare a punctului de vedere susținut de primul ministru, Titu Maiorescu.

Ar părea desigur absurdă și fără explicație această atitudine, dacă nu s-ar observa că, mai toți acești domni diplomați „români”, începând cu faimosul Misios (Mișu) de la Londra și terminând cu Kirios Filitis de la Belgrad și Mavrocordatos de la Viena, poartă nume a căror rezonanță singură indică foarte clar originea lor străină.

Fără îndoială că acești „diplomați români” ca și consăngenii lor, care cu câțiva ani în urmă, în timpul terorii grecești în Macedonia (1905-1908), colectau bani ca să întrețină bandele grecești ascultându-și vocea sângelui lor, sabotau conștient sau din instinct această acțiune.

În felul acesta ei își serveau nația lor adevărată, căci realizarea unui Stat Albano-Român ar fi fost în primul rând în detrimentul Greciei.

S-ar fi putut chiar, cu concursul lor, ca acest plan să nu se realizeze.

Dar tocmai lipsa acestui concurs ridică grava problemă a aparatului diplomatic înstrăinat și explică de ce la

Conferința de Pace de la București problema macedoneană a căzut pe un plan cu totul secundar decât ar fi cerut cea mai exigentă și amorală politică realistă.

Prin Tratatul de la București (1913), sub egida României s-a dat cea mai grea lovitură politică cauzei noastre naționale în Balcani.

Populația românească, și așa destul de risipită în enclave, pe un spațiu prea întins, împărțită și intrată acum sub stăpânirea celor patru state succesoare ale Turciei (Grecia, Bulgaria, Serbia, Albania), i se luase orice posibilitate de coordonare a unei acțiuni unitare în viitor.

Noii stăpâni, animați de un spirit șovin și agresiv, vor aplica în curând, fără nici un scrupul, un regim de asuprire, utilizând toată influența și forța de care dispune un stat modern pentru anihilarea populației românești. Firavele garanții obținute – n-au fost nici măcar inserate în corpul tratatului – prin scrisorile adresate de Venizelos și Pasici lui Titu Maiorescu, prin care își iau angajamentul de a recunoaște populației românești dreptul de a avea școli și biserici în limba maternă, vor putea fi oricând eludate sau călcate de acești șireți și brutali balcanici.

De altfel, chiar dacă ele ar fi respectate, singura rezolvare numai a problemei culturale nu era suficientă pentru a zăgăzui procesul de deznaționalizare, care are la bază cauze sociale și politice mult mai adânci.

Notă: Acest text este un capitol din cartea lui Constantin Papanace „Reflexii asupra destinului istoric și politic al aromânilor”, paginile 40-42, Editura Crater, (fără an; probabil tipărită în 1996); textul inițial a fost redactat în anii 1945-1946. Sublinierile din text aparțin lui Constantin Papanace.

Aromânii. Un veac de singurătate

Nicolas Trifon

După o relatare plină de vervă a rolului incompetenței și corupției în ravagiile făcute de holeră în rândurile armatei române care intervenise în Bulgaria cu câteva săptămâni înainte, Argetoianu consemnează în memoriile sale (t. II-4, p. 41) : „Pacea de la București, încununând opera norocului care ne dusesse de mână un an de zile, a reprezentat momentul culminant al politicii noastre înainte de Marele Război. Pe scara națiunilor, poporul român a suit deodată zeci de trepte, înfățișându-se Europei – mai ales Europei – ca arbitrul popoarelor balcanice”.

Pe fază cu Marile Puteri, bucuroase să se degajeze de responsabilitatea împărțirii Macedoniei, mai bine zis a ultimelor posesiuni otomane în Europa, în mai multe rânduri amânată însă devenită inevitabilă în urma celui de-al doilea război balcanic, România realiza cu această ocazie o performanță diplomatică pe cât de neașteptată pe atât de remarcabilă. Greu de zis cât s-a bucurat pe moment poporul român de noua sa calitate de arbitru regional, cert este în schimb că pentru membrii Societății de cultură macedoromână și pentru toți cei din Balcanii recent pacificați a căror interese le reprezenta, lovitura era dură : existența aromânilor nu era consemnată în tratat ci numai într-un schimb de scrisori între premierii statelor semnatare.

Între decembrie 1912 și iunie 1913, problema aromânilor a fost în centrul discuțiilor bilaterale purtate de România și Bulgaria: în două rânduri, la Londra în ianuarie și la Sankt Petersburg în mai 1913, Bulgaria s-a angajat să le respecte autonomia culturală și ecleziastică ; Serbia a făcut propuneri similare. Grecia a oferit garanții pentru armânii din Pind în cadrul negocierii frontierei cu Albania, iar la Londra

reprezentantul României, țară acceptată în extremis la conferință, a propus în martie, fără prea multă convingere, crearea unui canton aromânesc într-o Albanie lărgită. Puternicul lobby exersat de Societatea macedoromână, ale cărei presiuni asupra presei și clasei politice au fost atât de eficace în ultimele trei decenii, nu a fost în măsură să intervină în decizia finală.

În darea de seamă întocmită în numele Societății pe 20 aprilie 1914 George Murnu nu poate decât să constate : „Grecia, Serbia și Muntenegru s-au îndoit ca teritoriu, Bulgaria a dobândit ținuturi întinse la miazăzi, Albania a devenit un stat de sine stătător... Numai un singur neam, aromânimea, armânimea noastră, nu și-a putut asigura pentru sine, din întregul teritoriu ocupat odinioară de turci, nici o bucată de pământ, unde să-și poată adăposti ființa sa etnică și să poată lua parte, ca membru egal îndreptățit, în concertul popoarelor din răsăritul Europei.

(...) Așadar pacea încheiată la București s-a stabilit cu nesocotirea ideii preconizate de noi [înființarea unei Macedonii autonome].”

Într-o conferință ținută la Galați pe 25 august 1915, Tache Papahagi va fi mai precis în reproșurile făcute României, care nu a putut interveni în Balcani decât invocând chestiunea aromânească: tocmai aceasta „i-a permis să participe și să aibă un cuvânt de spus la conferințele de la Londra și Sankt Petersburg”, înainte ca problema aromânească să degenereze, „spre marea noastră nefericire”, în problema Cadrilaterului.

Se poate oare concluda că asistența culturală și politică acordată aromânilor timp de jumătate de secol avea alte motivații și urmărirea cu totul alte scopuri ? Unii au spus-o, chiar și Iorga a sugerat-o mai târziu, în 1933. În tot cazul, nici unul din intelectualii aromâni din generația traducătorului lui Homer în română și a autorului monumentalului *Dicționar dialectal aromân* apărut în 1963 nu s-a încumetat să critice

direct decizile și politica dusă de statul român, ceea ce le-a permis să continue să servească, fără mari iluzii, „cauza” atât pe plan cultural, realizând o operă inestimabilă până azi, cât și pe plan politic, fără succes, în rarele ocazii care s-au ivit.

Mai verosimilă pare a fi explicația sugerată de contele Aehrenthal, viitorul ministru de Externe austro-maghiar, în misiva trimisă cancelarului Galukowski pe 18 ianuarie 1898 : „Prin întemeierea de biserici și școli românești, Regatul urmărește două țeluri : unul platonico-național și unul practic-politic. Grandomania indigenă socoate drept o sfântă datorie să intervină oriunde există interese etnice românești, pentru a le ocroti și tutela. În ce-l privește pe politicianul pragmatic, el se interesează de cuțovlahi doar pentru a avea posibilitatea să-i folosească, dacă e cazul, drept obiect de compensație în raporturile cu Bulgaria.”

Pentru a evita orice neînțelegere, trebuie însă reamintit că statul român a intervenit la cererea și cu concursul activ al frunțașilor aromâni ostili tentativelor hegemonice ale naționaliștilor și statului grecesc. Altă carte ei nu aveau de jucat. Fără intervenția României, poate că nu s-ar vorbi azi despre aromâni decât la trecut.

Un răspuns tranșant privind politica României în Balcani în perioada 1864-1913 nu este posibil, și conjecturile pe această temă nu pot duce decât la un impas. Mai productiv, în ceea ce privește situația aromânilor înainte și mai ales după pacea de la București, ar fi să considerăm acest eveniment ca sfârșitul unui ciclu național. Un sfârșit dureros, previzibil totuși, intuit de unii, anunțat de alții, care însă nu a fost asumat, ceea ce a condus, din motive contradictorii, ca problema aromânilor să rămână de actualitate până azi, sub forma unei dileme greu de rezolvat care a apărut după decembrie 1989.

Societatea macedoromână a supraviețuit, ba chiar a prosperat după 1913 la București și asta până la supendarea ei

sub regimul comunist. Activitățile ei erau însă de altă natură, ca și politica statului român care continua să întrețină școli românești în Grecia fără însă să reitereze cererile anterioare privind ocrotirea aromânilor. Dezangajarea a fost progresivă însă ireversibilă cum o dovedește și faptul că el nu a intervenit sub nici o formă în inițiativele izolate luate în timpul primului și celui de-al doilea război mondial.

Situația va deveni într-un fel și mai emblematică sub regimul comunist. Problema aromânească devine tabu, ceea ce nu împiedică realizarea și publicarea unor lucrări de mare calitate în materie de literatură, lingvistică și istorie aromână. În perioada interbelică, poziția publică a aromânilor, mulți veniți în România înainte de 1913 și jucând uneori un rol de prim rang mai ales în viața culturală este foarte clară : „aceasta e țara noastră, a făcut ce-a putut pentru noi, suntem români, fideli angajamentelor anterioare, alternativa consistând în salvarea patrimoniului nostru ceea ce nu e posibil decât în (și cu) România, în celelalte state situația fiind definitiv blocată.” Din acest punct de vedere, n-au intervenit schimbări majore sub regimul comunist.

Consensul privind această alternativă a fost brutal rupt la începutul anilor 1990. Imediat după căderea lui Ceaușescu, chestiunea aromână a încetat subit să mai fie tabu în timp ce noi tematici, greu de conceput înainte, interveneau în dezbaterile publice. Macedoromâni, de ce români, poate mai ales aromâni. Ce ne diferențiază de ceilalți, inclusiv de români ? De ce părinții sau strămoșii noștri au venit în România. Ce vrem noi armânii ? Să ne păstrăm limba, toți clasicii, de la Pericle Papahagi până la Matilda Caragiu, au spus-o. Dar cum ? Îi criticăm pe greci că ne grecizează, pe alții că ne slavizează, dar în România nu suntem și noi pe cale de a ne „româniza” ? Cum se poate transmite o limbă fără un cadru instituțional minimal ?

Unele dintre aceste întrebări fuseseră deja formulate în anii 1980 în publicațiile aromâne din diaspora occidentală

compusă mai ales de aromâni venind din România, născuți însă în celelalte țări balcanice și în contact permanent cu „coetnicii” lor din Balcani și mai ales din România. Chiar dacă inițial ei se situau pe poziția conconservatoare a „clasicilor”, redactorii acestor publicații erau sensibili la evoluția ideilor despre națiune, și despre respectul minorităților în Occident. Primele petiții priveau situația din Grecia care începea să se deblocheze în perspectiva intrării în Comunitatea europeană permițând constituirea asociațiilor vlahe panelene. Căderea comunismului în celelalte țări din Balcani se va traduce la rândul ei prin revendicări culturale și politice inedite pentru lumea aromână.

Totuși manifestarea publică cea mai spectaculoasă a avut loc în România din motive care depășeau relația privilegiată între această țară și aromâni. Independent de contribuțiile „clasicilor” studiilor aromâne, urmașii colonizării Cadrilaterului veneau cu o contribuție mult mai prețioasă : ei conservau limba și aveau chef să o perpetueze. Încetul cu încetul, constituirea și conservarea unui patrimoniu specific nu mai era unica soluție alternativă iar respectul pentru angajamentele predecesorilor în favoarea „patriei mamă” nu mai avea aceeași semnificație. Particularismul aromân, se manifesta fără complexe de odinioară, își revendica dimensiunea supranțională și căuta să se manifeste în acord cu noile norme europene. Rezoluția 1333/1997 a Consiliului Europei nu recomandă ocrotirea limbii și culturii aromâne în toate țările în care ei trăiesc deci și în România ? Mai rămânea însă un detaliu, nu chiar neglijabil : măsurile susceptibile să asigure o asemenea ocrotire. În această perspectivă trebuie văzută depunerea, după multe discuții interne contradictorii, de către Comunitatea aromână din România a cererii de recunoaștere a minorității aromâne în România în 2005. Reacția aromânilor opuși acestei decizii, din motive multiple, de la convingeri personale până la interese nu mai puțin personale trecând prin frica de a fi catalogat ca minoritar sau de a pierde reputația asociată cu originea sa

aromână au fost foarte dure. Inutil de precizat că acest șoc provoacă și exacerbează naționalismul românesc al unora și naționalismul aromânesc al altora, acesta din urmă constituind o noutate care s-a afirmat mai ales după 2005, câteodată sub forme derutante precum adoptarea unui curios neologism pentru a-i desemna pe aromâni, „makedonarmâni”, care are poate avantajul de a-i individualiza pe aromânii din România față de compatrioții lor români dar care îi îndepărtează de coetnicii lor din Balcani.

Aceste manifestări pot fi asociate cu o tendință curentă în România : odată cu căderea comunismului, o luăm de la capăt, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic timp de patru decenii.

Societatea de cultură macedoromână a fost reactivată și a reluat firul dezbaterilor din perioada interbelică, manifestând puțin interes pentru realitățile actuale. Statul român se revendică și el de la tradiție, de la o tradiție care pe alocuri amintește de grandomania și pragmatismul politicianilor de altă dată. Iar militanții și simpatizanții mișcării aromâne autonome sunt din ce în ce mai tentați de revendicări naționale care inevitabil denaturează spiritul european care domina inițial. În mod evident, nici unii nici ceilalți nu au realizat că pacea de la București a însemnat sfârșitul ciclului național pentru aromâni și necesitatea de a inova, de a căuta alte căi pentru a-și afirma și cultiva reperatele și valorile. Cât despre recenta modificarea legii 299/2007 votată anul acesta de Parlamentul român, care include în categoria „românilor de pretutindeni” pe „armâni, armânji, aromâni, basarabeni, cuțovlahi, daco-români, fărșeroți, herțeni, istro-români, latini dunăreni, macedoromâni, macedo-români, maramureșeni, megleniți, megleno-români, moldoveni, moldovlahi, rrâmâni, rumâni, valahi, vlahi, vlasi, voloni, macedo-armânji, precum și toate celelalte forme lexicale înrudite semantic cu cele de mai sus”, ea ne reamintește că România e țara care a dat nu numai un Urmuz sau un Ionescu dar și mulți alți creatori, involuntari desigur, însă cu atât mai prețioși, în materie de absurd.

A doua zi după memorabila ședință din Parlament, George Vrana trimetea pe Forumul Armânimea un poem intitulat „Tu uranolu absurdu a Balcanlui” („În cerul absurd al Balcanului”) care începe astfel:

„Numa a mea nu easti pri vârnâ hartâ,/ ma yramili a l’ei lumbrusescu/tu urano...//

Inima mea nu easti iuva,/ ama bati cu puteari ninga voi,/ frațl’i a mel’i balcaniț ți u-ngropaț,/u călcaț dipriunâ și u luați azvarna/ pri sucăchili a Balcanlui/ ta s-hiț cândisiț/ ti niexistența a mea...” – „Numele meu nu se găsește pe nici o hartă,/ dar literele lui strălucesc/în cer...//

Inima mea nu este nicăieiri,/ dar bate cu putere lângă voi/ frații mei balcanici, ce o-ngropați,/o călcați neîncetat și o târâți/pe străzile Balcanului,/ ca să fiți convinși/ de neexistența mea...”

Notă: Acest text a apărut inițial în revista „Dilema veche” nr. 493, din săptămâna 25-31 iulie 2013 cu titlul „Dilema aromânilor dupa pacea de la București. 1913-2013”.

Pacea de la București din 1913 - cauză a colonizării aromânilor în Dobrogea

Enache TUȘA

Spațiul dobrogean după războiul balcanic din 1912-1913 a fost extins la sud prin spațiul teritorial stăpânit de România prin Tratatul de la București din august 1913. Noul teritoriu, care se va numi Dobrogea de Sud, avea o populație consistentă formată din bulgari și din musulmani însă existau și români în zona orașului Silistra și în împrejurimi. Implicarea României în evenimentele balcanice a mai semnat și un alt aspect. Aderând în 1883 la Tripla Alinață, România și-a asigurat securitatea și protecția în cazul unui conflict cu un vecin puternic. Dar la începutul secolului XX problema desnaționalizării de către statul maghiar, proces pe care Viena nu putea sau nu voia să-l împiedice va convinge România să se îndepărteze de Tripla Alianță, făcând-o să-și reorienteze opțiunea externă, spre Antantă. Participarea României la războiul balcanic, dar mai ales semnarea Tratatului de pace de la București, din august 1913, a însemnat practic ruptura dintre București și Tripla Alianță, ruptură care se oficializa cu ocazia Consiliului de Coroană de la Peleş din august 1914. Nu întâmplător istoricul Nicolae Iorga scria în 1913: „*Peste Dunăre oștenii noștri încep eliberarea Ardealului*”.⁵⁰ Statul român a fost extrem de atent la schimbările teritoriale care au avut loc în zona despre care am amintit mai sus. După sfârșitul celui de-al doilea război balcanic s-a încheiat Tratatul de Pace la București în august 1913 fapt care propulsează România

⁵⁰ Nicolae IORGA, *Acțiunea militară a României cu ostașii noștri*, Editura Societății Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1913, p.39; A se consulta în această problemă și Titu MAIORESCU, *România, Războaiele Balcanice și Cadrilaterul*, Editura Machiavelli, București, 1995, p.36.

ca un factor de decizie în zonă, statut recunoscut și de locul în care s-a încheiat pacea.⁵¹

În urma păcii statul român primea un nou teritoriu care a fost denumit Dobrogea de Sud sau Cadrilater. Acest teritoriu în măsura 7.780 km² și era populat de aproape 280.000 de locuitori „majoritatea turci și alte neamuri, bulgarii dacă vor fi fiind în jur de 100.000”⁵² Cifrele pe care le prezintă G. Murgoci sunt puțin eronate susține Ion Bitoleanu într-o recentă lucrare datorită faptului că din datele oficiale ale vremii rezulta că turco-tătarii erau

⁵¹ Situația țărilor care urmau să se întâlnească la București, era diferită. Grecia, Serbia și Muntenegru erau legate printr-un Tratat, alcătuind deci o alianță politică și militară. România participase la evenimente fără să fi încheiat unele angajamente formale, având astfel *mâinile libere*, ceea ce i-a ușurat rolul de arbitru, precum și recunoașterea unui rol de preeminență datorată, nu în ultimul rând și rolului ei ca factor militar, nu numai politic. Reunindu-se la București, aliații victorioși erau hotărâți să facă tot posibilul pentru a preveni sau ocoli o intervenție a Marilor Puteri, ei aveau în vedere și urmările nefaste ale unui trecut istoric, bogat în decizii luate fără acordul celor din spațiul sud-est European. Delegația Română la lucrările Conferinței pentru încheierea și semnarea Păcii, era formată din Titu Maiorescu, președintele Consiliului de Miniștri, Ministru de Externe - Alexandru Marghiloman, Ministru de Finanțe - Take Ionescu, Ministru de interne - C.G. Dissescu, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice - General Constantin Coandă, Inspector General al artileriei - Col. Constantin Cristescu, sub-șeful Marelui Stat Major. Cu excepția Bulgariei, al cărui șef al delegației era Dimitrie Toncef, Ministrul de Finanțe, șefii delegațiilor Greciei, Serbiei și Muntenegrului erau prim-miniștrii: Elefteros Venizelos din partea Greciei, Nicola Pasici din partea Serbiei, respectiv generalul Ianco Vukotici pentru Muntenegru, Gheorghe ZBUCHEA, *România și războaiele balcanice 1912-1913-Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999, p. 230; Pentru această problemă a se consulta și Stoica LASCU, *1913-Acțiunea energetică a României în sprijinirea asigurării păcii europene și a garanției sale meridionale*, România de la Mare, III, 1994, nr.3-4, p.1.

⁵² George MURGOCI, *Țara Nouă. Dobrogea Sudică și Deliormanul*, București, 1913, p. 82.

136.000 (48%) și bulgarii 121.800 (43%)⁵³. Sub aspectul strict statistic se ascund și alte date, susține autorul amintit, însă ele sunt irelevante datorită faptului că nu pot fi dovedite științific. În Dobrogea de Sud statul bulgar a susținut o politică consecventă de colonizare cu populație bulgară proces identic cu cel derulat de autoritățile statului român în restul spațiului dobrogean care a revenit României după 1878. Petre P. Panaitescu susținea într-o lucrare publicată în 1940 că procesul de colonizare al bulgarilor în Dobrogea de sud era de dată recentă într-un timp scurt de circa 35 de ani perioadă în care bulgarii s-au așezat în satele în care locuiseră turcii în trecut.⁵⁴ După anexarea zonei de sud a Dobrogei principala preocupare a statului român a fost să echilibreze raportul demografic al acestui spațiu. Teritoriul nou dobândit avea o populație românească redusă ca urmare a politicii Imperiului Otoman care colonizase timp de trei secole populație musulmană și, după 1878, a Principatului Bulgar care susținuse o colonizare cu populație bulgară a zonei.⁵⁵ După 1913 Dobrogea de Sud a avut pentru statul român o dublă importanță: în primul rând acest spațiu constituia noua țară pentru aromânii din Peninsula Balcanică⁵⁶ care au fost colonizați în Dobrogea de Sud ca urmare a schimbării configurației frontierelor în urma războaielor balcanice. În al doilea rând această zonă avea un rol strategic de colonizare și împrăștiere a românilor din zonele dens populate ale Regatului.⁵⁷ Intenția Regatului român era de a implanta un nou tip de cultură politică în acest spațiu prin intermediul aromânilor, proces menit să acultureze de către aceștia din urmă etniile care trăiau în

⁵³ Adrian RĂDULESCU, Ion BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p.380.

⁵⁴ Petre P. PANAITESCU, *Originea Populației din Dobrogea Nouă*, Editura Casei Școalelor, București, p.102.

⁵⁵ Adrian RĂDULESCU, Ion BITOLEANU, *op.cit.*, p.432.

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Ibidem.*

Cadrilater. Autori recenti susțin că, deși în epocă s-a susținut faptul că s-a creat o comunitate românească puternică în sudul Dobrogei în realitate lucrurile sunt puțin diferite datorită faptului că aromânii au pătruns încă din secolele anterioare în spațiul românesc. În lunga lor existență aromânii vor fi și ei antrenați într-un amplu proces de colonizare ca urmare a modificărilor teritoriale care au avut loc în Peninsula Balcanică în urma celor două războaie balcanice din 1912-1913. România era direct interesată de zona Balcanilor datorită faptului că revendica o zonă întinsă locuită de populație românească (în special aromâni) și acest aspect a fost hotărâtor în organizarea Conferinței de pace de la București din 1913⁵⁸. Noile reconfigurări ale frontierei de sud deși au fost considerate a fi strategice nu au adus României mai mult echilibru în ceea ce privește garantarea securității acelor zone. Actul în sine a fost considerat o anexare teritorială clasică. Deși oamenii politici ai vremii au găsit justificări pentru această anexare evenimentul a fost considerat un factor nociv care a tensionat puternic relațiile dintre Bulgaria și România în perioada interbelică. Referindu-se la eveniment un istoric

⁵⁸ Lucrările Conferinței de pace de la București au ales ca model Congresul de la Berlin, și au început la 30 iulie 1913. Ea se va constitui ca un moment aparte, atât în ceea ce privește reglementarea pe ansamblu a situației din zona balcanică, cât și în ceea ce privește evoluția raporturilor dintre România și fiecare dintre celelalte state existente în sud-estul european. Conferința va acorda României zona de Sud a Dobrogei, cunoscută și sub numele de Cadrilater. Articolul II din Tratat, trasa granița sud-dobrogeană începând de la Dunăre, la 15 Km vest de Turtucaia, de la satul Turski-Smil, ocolea spre Sud Turtucaia, continua până la 12 Km Sud de Bazargic și ajungea la Marea Neagră la circa 8 Km sud de Ecrene, într-un loc care domina zona Balcicului. Suprafața astfel încorporată însuma circa 7.500 km² protocolul respectiv a fost semnat de Gen. Constantin Coandă, Colonelul Gheorghe Christescu, Gen. Ficev și Lt.col. Stanciov, Gheorghe ZBUCHEA, *op.cit.*, p.281; pentru acest aspect a se consulta și Constantin TUDOR, *Administrația românească în Cadrilater*, Ed. Agora, Călărași, 2005, p. 81.

dobrogean susține „prezența Cadrilaterului în componența statului român a adus mai multe neazuri decât beneficii și anume atacurile comitațiilor bulgari, problema colonizării macedonenilor, organizații comuniste subversive și, mai presus de toate, tensionarea raporturilor cu Bulgaria dar și cele două momente tragice 1916 și 1940”.⁵⁹

În acest nou spațiu dobândit autoritățile românești au identificat o soluție specială pentru acel moment (1913) și anume colonizarea teritoriului respectiv cu populație românească din Vechiul Regat dar mai cu seamă populație aromânească din Peninsula Balcanică. Politicienii români ai vremii îl convinseseră pe regele Carol I că motivarea colonizării aromânilor din Peninsula Balcanică în Dobrogea de Sud ar însemna un proces de aculturație al bulgarilor și a populației musulmane compusă din turci și tătari. Acest proces de asimilare ar fi garantat un teritoriu loial din punct de vedere politic și social pentru statul român în viziunea autorităților politice românești. Petre P.Carp considera că în momentul în care se vorbește despre compensații teritoriale trebuie să se ia în calcul și problema aromânilor spunând că: „*avem și noi în Balcani un ideal de urmărit, un neam egal, cu drepturi politice egale, cu existență de sine stătătoare 400.000 de suflete nu trebuie să servească pentru compensații*”.⁶⁰

Despre existența elementului aromânesc în Peninsula Balcanică s-au ocupat un număr însemnat de cercetători străini, sârbi, bulgari și români. Țările Balcanice în care trăiau aromâni ca minorități românești erau: Albania, Bulgaria, Grecia și Iugoslavia (Macedonia), situate însă după importanța numerică a românilor erau:

⁵⁹ Adrian RĂDULESCU, Ion BITOLEANU, *op.cit.*, p.383.

⁶⁰ Gheorghe ZBUCHEA, *România și războaiele balcanice, 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999, p.132.

Grecia și Albania apoi Iugoslavia, Bulgaria.⁶¹ Situația minorităților aromânești, din punct de vedere național-cultural, era aproape aceeași în toate statele balcanice. Pentru a sublinia obiectivitatea prezentei cecetări vom reda mai întâi părerile diferiților autori străini,⁶² atât asupra provenienței elementului românesc în Balcani, cât și asupra numărului românilor în decursul istoriei, apoi părerea autorilor slavi (sârbi și bulgari)⁶³ și în urmă punctul de vedere al cercetătorilor români.⁶⁴

⁶¹ Conform opiniei cercetătorului american Dr. Otto YUNGHAM/Junghann, numărul aromânilor din Albania s-ar ridicat la 55.000 suflete la începutul secolului XX. Această cifră este menționată în lucrarea *National minorities in Europe*, New York, 1923, p. 64

⁶² Eduard KLEIN de la Universitatea din Leipzig, într-un studiu al său asupra Balcanilor din 1822 „*Der Freiheitskamp der Griechen gen die Turken in seinen Entstehen und Fortgehen*”, Leipzig, p.326, afirmă că în Bulgaria sunt 200.000 români. Elek FENKES, istoric ungar, în lucrarea sa *Torok birodalom leirasa torterebi, statistikai es geographiai tekintetben*, Pesta, 1854, se ocupă de românii din Balcani și găsește un număr important de aromâni circa 100.000 în toată Peninsula Balcanică, Attilio TAMORO și Erico Aci MONFOSCA, scriitorii italieni vorbind despre românii din Iugoslavia susțin că în Regatul Iugoslaviei ar exista un număr de 400-500.000 români. (vezi la *Lotta delle razze nell Europa Danubiano*-autor Atilio Tamoro și *Le Minoranze nazionali contemplate dagli Atti internazionali*-autor Erico Monfosca). C. JIRECEK, istoric ceh, spune textual: „*Găsim români din Balcani care se împart în două grupe: daco-români (pe malul drept al Dunării) și macedo-românii. El dă numai în Bulgaria, cifra de 49.070 români-dunăreni în 1881, și macedo-români 8663.*

⁶³ Gustav WEIGAND, profesor la Universitatea din Leipzig, în lucrarea sa „*Rumaenen und Arumaenen in Bulgarien*”, publicată în 1907, (cartea I, p. 104), între altele, spune: „*Am staerksten ist der rumaenischen Eisenschlag in Widin (40.000), Vratza (13.000), Plevna (1.000), am schwaechesten, natuerlich in den suedlich des Balkan gelegenen Kreisen, wofuer dort die aromaenische groesser ist*”. Tot el menționează apoi toate localitățile din Timoc cu populație românească, repartizată după plase, care constituie mărturia cea mai

Grupul aromânilor macedoneni era situat în centrul Macedoniei vechi iar cu ocazia Păcii de la București din 1913 au fost împărțiți între statele limitrofe: Albania, Grecia, Iugoslavia și Bulgaria după războaiele balcanice.⁶⁵ Acești aromâni, cunoscuți și sub denumirea

concludentă despre existența elementului românesc în Valea Timocului. De aceeași părere este și Ernest GAMILISCHEG, profesor de filologie și lingvistică la Universitatea din Berlin care în opoziție cu istoricii unguri, bulgari și ruși, precum și cu unii învățați români, savantul german fixează 3 centre de formare și expansiune a poporului român: primul centru în Munții Apuseni, unde continuitatea românilor este mai mult decât evidentă, al doilea centru în regiunea dintre Dâmbovița și Argeș și al treilea în sudul Dunării, pe Valea Timocului. Un alt istoric croat D. NOVAKOVICI, om de știință pertinent, vorbind despre numărul românilor din Peninsula Balcanică, susține că ei formau a treia parte din al doilea Imperiu bulgar. Jovan TZVIGICI, geograf sârb, mare autoritate științifică, în lucrarea sa *Colonizări și proveniența locuitorilor*, publicată în 1922, arată printr-o hartă sugestivă părțile populate cu români.

⁶⁴ Emanoil BUCUȚA, publică , *Românii dintre Vidin și Timoc*, lucrare apărută după primul război balcanic, în care tratează numai despre românii din Timocul bulgăresc, lucrarea este însoțită de o hartă a regiunii. Constantin G. VĂLEAN, etnolog, într-o lucrare despre românii din Timocul iugoslav intitulată *Românii din Craina Serbiei* susține ponderea numerică a elementului românesc. Dimitrie BOGA de la Universitatea din Cluj a scris despre românii din Serbia între 1909-1911. Din studiile amintite mai sus se vede că în regiunea Timocului locuiesc un număr important de români care prin limbă, tradiții și port, nu diferă de frații lor din stânga Dunării. George BRĂTIANU, *La question roumaine en 1940* tratează cu mare competență problema românilor de peste hotare. În Peninsula Balcanică se găsesc: Timoc-250.000, Banat-100.000, Macedonia-300.000 români. Ion GRĂDIȘTEANU, fost senator, în „*Politică etnică a României*”, discurs pronunțat în Parlament la 6 aprilie 1927, expune pe larg problema aromânilor din Balcani.

⁶⁵ După destrămarea Iugoslaviei din 6 aprilie 1941, întreg grupul de români macedoneni din fostul stat iugoslav a trecut sub stăpânirea Bulgariei, M.A.E , arhiva „*Românii din Peninsula Balcanică*”, vol. 18, f. 68.

de „*cuțo-vlahi*” a fost unicul grup din Balcani a căror drepturi național-culturale nu au fost reglementate prin Tratatul de pace de la București din 1913⁶⁶. Țările în care trăiau comunități importante de aromâni erau Albania, Bulgaria, Grecia și Macedonia. Aromânii din Albania erau estimați la circa 200 000 de persoane care locuiau în 230 de localități care locuiau următoarele centre mai importante: Firti, Lisna, Grădiștea, Cărbunari, Moscopole, Grabova, Nicea, Șipsca. Conform unor opinii aromânii se grupau după gradul de compactizare în trei zone principale⁶⁷.

- a) zona central-vestică a Albaniei, în special Muzakia, unde trăiau aproximativ 145.000 aromâni, remarcându-se totodată orașul Tirana;
- b) zona sud-estică, aflată între marile lacuri Ohrida-Presna, cursul superior al râului Osum și bazinul superior al râului Shkumbi, cuprindea în jur de 51.000 aromâni, care locuiau în principal în orașul Korca (azi Korce în Albania) în care trăiau 6000 de aromâni;
- c) zona din sudul Albaniei, adică regiunea bazinului mijlociu al râului Baciaș (în aromână), cu aproape 20.000

⁶⁶ O excelentă analiză a prevederilor Tratatului de Pace din 1913 este realizată de către Nicolas Trifon în lucrarea recent apărută în limba română ***Aromânii , pretutindeni și nicăieri***, Editura Cartier, Chișinău, 2012. Autorul explică lipsa prevederilor cu privire la aromâni susținând că „, *Nici un articol din Tratatul de la București, semnat imediat după cel de-al Doilea Război Balcanic, precum și niciunul dintre articolele înțelegerilor semnate mai târziu și cu alte ocazii nu va reflecta angajamentele luate și promisiunile făcute cu privire la aromâni de către statele implicate în conflictele balcanice din epocă sau responsabile de arbitrarea acestora, inclusiv de România* ” (p.318).

⁶⁷Max-Demeter PEYFUSS, ***Chestiunea Aromânească-Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei***, trad. de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp.42-46.

de aromâni⁶⁸, în sud-estul Macedoniei și în Grecia se găsea populația care mult timp era cunoscută sub numele de „români” sau „rumâni”. Este populația românească cunoscută astăzi sub denumirea de „megleno-români” sau „megleno-vlahi”.⁶⁹

Ei se numeau și în Macedonia și în Grecia „vlahi”, „vlah sau chiar „râmânji” conform dialectului aromân ori „armânji”, și se distingeau printr-un dialect propriu meglenit, dialect care treptat s-a contopit cu cel al aromânilor. Macedonia cuprindea zone cunoscute ca localități megleno-române: Devdelija (2000 de locuitori), Konsko (900 locuitori), Lumnica și multe alte centre. Aromânii din Grecia locuiau în majoritate în munții Pindului, în apropierea orașului Ianina. Despre acest grup nu au fost create dispute privind originea deoarece a fost îndeajuns descris de diferiți cercetători străini, iar prezența lor acolo nu a fost contestată în decursul istoriei de nici un cercetător. Acești aromâni aveau școli și biserici întreținute de statul român. Aromânii din Grecia se împărțeau în următoarele grupuri: Pind, Tesalia, Ftiotida, Fokida, Olimp, Meglenia, Epir și Corfu precum și Acarnania-Etolia⁷⁰. În Munții Pindului, într-o regiune limitată la nord-vest de frontiera albaneză, se găseau așezările aromânești cele mai numeroase și cele mai puternice. Făceau parte din acest grup și aromânii din ținutul Zagorului (o parte din ei au fost deznaționalizați în secolul al XVIII-lea)⁷¹ Aromânii din

⁶⁸ Aromânii din Albania stabiliți în SUA, organizați în societatea culturală „Muzachearul” cereau în anul 1925 deschiderea școlii românești în 57 de comune, pe lângă comunele în care funcționaseră asemenea școli sub regim otoman, N. TRIFON, op. cit., pp. 322-324

⁶⁹ Max- Demeter PEYFUSS, op. cit., p.48.

⁷⁰Sabin MANUILĂ, *Studii etnografice asupra populației României*, vol.I ,1940, p.71; a se vedea și Emmanuel De MARTONNE, *Recherches sur la distribution géographique de la population en Valachie*, în B.S.R.R.G., XXII, Bucarest, 1902, p.98.

⁷¹ Din informațiile procurate de oficiile consulare românești, aromânii din Pind (și Zagori) constituiau, în perioada interbelică, un grup de 61.761 suflete. Cifrele pe comune pot fi uneori

Tesalia, Ftiotida și Fokida (acest grup totaliza 23.355 de locuitori) care proveneau, în cea mai mare parte, din păstoriile transumanți așezați definitiv în această provincie anexată de Grecia în 1881. Aromânii din regiunea Muntelui Olimp (în jur de 15.000) aveau aceeași origine ca și cei din Tesalia. Regiunea a fost anexată de Grecia în anul 1912. O mare parte din acești aromâni erau așezați în orașe precum Katerina (Katerini în grecește) și orașul Kokinoplos, pe când restul erau păstori, ca cei din Fteri, Vlaholivador. Tratatul la care au fost supuși adesea aromânii din partea autorităților grecești nu a fost deloc în concordanță cu legăturile de prietenie care au existat între România și Grecia. Era drept că aromânii aveau alt tip de percepție la nivelul mentalului colectiv în raport cu celelalte comunități în ceea ce privește originea și identitatea, edificator în acest sens fiind pasajul lui Atanase Hâciu care scria la 1937: *„ca orice alcătuire aromânul nu putea face excepție de la aceste imperative biologic-sociale sub imperiul cărora i-a fost dat să se nască și să se dezvolte. Element latin, transplantat în Peninsula în perioada de glorie romană, la bază având caracterile rasei originare el a devenit un suflet nou [...] pe de altă parte trăind sub regimul de transumanță și nomadism, ca și sub acela de negustor, cărvănar și industriaș prin orașe și porturi el a câștigat mult din spontaneitatea călătorului și a mediteraneanului, alege însușiri specifice de echilibru trupesc și sufletească ceea ce a ajutat mult la momentele grele prin care au trecut aromânii”*.⁷² O parte din așezările aromânești din Macedonia sunt destul de vechi, îndeosebi cele din munți, iar restul sunt întemeiate de aromânii veniți ulterior, fie ca

exagerate, însă trebuie să se țină seama de faptul că sursele de informare utilizate nu au făcut nici o mențiune despre păstoriile transumanți al căror număr este destul de însemnat (este vorba de fărșeroți), George ERDELI, Vasile CUCU, **România- populație, așezări umane, economie**, Editura Transversal, 2005, p.174.

⁷² Atanase N. HÂCIU, **Aromânii- comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație**, Ediția a-II-a, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003, p.522.

păștori, fie ca meseriași și negustori. Provincia a fost anexată de Grecia în anul 1912 și cuprinde și regiunea *Gramos*. După războiul din 1912 Macedonia a fost provincia care a primit ce mare număr de imigranți și refugiați greci aduși în patrie de guvernul elen prin schimburile de populație cu Bulgaria și Turcia⁷³. Afluxul noilor veniți precum și măsurile, uneori arbitrare, ale guvernului grec (de pildă cazarea și colonizarea refugiaților), au determinat un curent de emigrare în România. Aromânii au emigrat în noul teritoriu dobândit de România în Dobrogea de Sud motivat între altele și de diminuarea terenurilor disponibile în câmpie, utilizate de păstori pentru migrațiile de iarnă. Pe de altă parte, multe din pășunile de munte au fost luate de stat și cedate refugiaților. Mișcarea acestora a produs goluri apreciabile în unele localități. În regiunea Megleniei (Caragiova sau Enotia) se găsesc 5 comune cu populație românească aparținând grupului lingvistic meglenit. Tot în regiunea Megleniei grecești se află și comuna Livadzi care era populată de macedo-români (gramosteni din Gramostea-vestit centru aromâesc), așezați aici la începutul secolului al XIX-lea. Megleno-românii din comuna Nanta au fost islamizați cu forța în sec. al-XVII-lea⁷⁴ și sunt singurii aromâni musulmani. După unele informații, o parte din ei au fost trimiși în Turcia de guvernul grec în cadrul schimbului de populație greco-turcă⁷⁵. Aromânii din Meglenia ar fi fost în număr de 5.805 de persoane și au fost expuși bulgarizării din cauza contactului cu populația slavă a regiunii, în Epir erau 15.219 români, în majoritatea lor păstori transhumanți. De-a lungul râurilor Arta și Aspropotan sunt localități în care s-au stabilit tot păstori aromâni. În centrele cele mai însemnate din Tracia se găsesc și mulți români stabiliți ca negustori și comercianți, în afară de regiunile

⁷³ George MURNU, *Istoria românilor din Pind- Vlahia Mare*, Editura Europa Unită, ediția a-III-a, București, 2003, p. 121.

⁷⁴ Theodor CAPIDAN, *Meglenoromânii*, București, 1925, vol. I, p.18.

⁷⁵ *Ibidem*.

menționate mai sus, mai există în Grecia destui aromâni așezați în orașe și târguri sau răspândiți ca păstori. Numărul populației de origine aromânească este estimat a fi fost în Grecia în jur de 670 000 locuitori dintre cei mai mulți sunt aromânii *megleno-vlahi*. După regiunile ori centrele regionale în care se află, aromânii sunt cunoscuți sub denumirile de *pindeni* (cei care trăiesc în zona Pindului, Thesalia, „*gramosteni*” (Bulgaria sudică, regiunea Bitoliei), „*fârșeroți*” (Albania sudică Bulgaria), „*muzacheari*” (Albania).

Se mai obișnuiește de asemenea gruparea lor în „*aromâni sudici*” (în principal cei din Grecia) și „*aromâni nordici*” (Albania și restul Peninsulei Balcanice). În Bulgaria grupul românilor macedoneni se afla adunată în jurul orașelor și în comunități compacte.⁷⁶ Viața națională a acestor români a fost păstrată grație școlii primare din acele orașe. Până la 1878, în tot timpul dominației turcești, elementul românesc din Balcani s-a bucurat de un tratament privilegiat față de elementul slav. Datorită acestui fapt Apostol Mărgărit la începutul secolului XX consemna următoarele sentimente politice față de Imperiul Otoman: „*Intâiul nostru interes, al armânilor, este mântuirea Imperiului Otoman. Noi nu sperăm să ne unim mâine cu frații noștri din România pentru că suntem despărțiți de dânșii de principate și regate.... O criză*

⁷⁶ Stephan ROMANSCHI, profesor la Universitatea din Sofia, descrie în mod amănunțit grupul de români dintre Timoc și Morava; arată numărul covârșitor al elementului românesc din nord-estul Serbiei. Acest studiu a urmărit cu totul altceva, nici nu a fost gândit pentru susținerea principiului naționalității, ci a căutat să scoată în evidență faptul că acel colț din Serbia este locuit de un element aparte de sârbi și ca atare ar putea fi anexat Bulgariei, mai cu seamă că constituie o prelungire naturală a regiunii Timocului bulgăresc. Un istoric bulgar, Dimitrie TZUHLEV, în lucrarea sa *Vidinul și împrejurimile lui* vorbește despre românii timoceni căutând a nega existența lor. V.T. VLAICOV, fost ministru, a publicat în 1930 o serie de articole în ziarul „*Mir*” (nr. 8989-9001) intitulate „*Astăzi și Mâine*” în care pledează pentru acordarea de drepturi național culturale elementului românesc din Timocul bulgăresc.

*orientală ne-ar da în mâinile sârbilor, grecilor sau bulgarilor popoare creștine și civilizate, care, ținându-ne deja prin comunitatea de religie, ar voi să ne ție și prin comunitatea de limbă, ne-ar închide școlile, ne-ar risipi comunitățile”.*⁷⁷

Putem deduce, din cele consemnate de autorul menționat mai sus, că mulți dintre creștinii din Peninsula Balcanică vedeau în stăpânirea otomanilor elementul de stabilitate și de respectare a drepturilor creștinilor decât aveau încredere în frații de credință bulgari, sârbi și greci care au creat multe probleme dramatice aromânilor. Fapt netăgăduit de nimeni este că românii din Timoc au avut libertatea religioasă, având preoți români în biserici. După plecarea turcilor din Balcani, această populație a rămas cu viața ei patriarhală, cu limba și obiceiurile românești. În lipsă de școli, biserica a fost singurul factor care a jucat un rol de frunte în viața națională a acestor români. Această situație durează până aproape de războaiele balcanice, când se schimbă în defavoarea elementului românesc. După 1919, statele balcanice, în tendința lor de a apărea cât mai omogen, caută să elimine toate elementele eterogene. Persecuția contra elementului românesc începe și devine din ce în ce mai aspră, manifestată sub toate formele, persecuție care durează până în momentul în care începe Al Doilea Război Mondial. În urma ocupării Greciei și Iugoslaviei de către armata germană, problema minorităților din Balcani apare sub un alt aspect:

1. Alipirea unor regiuni (Banat și Timoc) delimitându-se cât mai bine frontiera etnică, rămânând ca acei români rămași în afara de această frontieră etnică să fie aduși în țară prin schimb de populație.
2. În ipoteza când prima soluție nu este posibilă, se considera că era interesul României ca acești români să fie cât mai bine susținuți, în acest scop ar fi fost de dorit deschiderea unei agenții consulare la Negotin în

⁷⁷ Nicolae BATZARIA, Constantin NOE, ***Importanța Aromânilor pentru România***, îngrijire, ediție și postfață de Emil Țârcomnicu, Editura Etnologică, București, 2005, p. 44.

centrul românilor din Timoc, iar pe de altă parte să se ceară deschiderea de școli românești în număr cât mai mare în toată valea Timocului, ceea ce autoritățile germane ar fi admis cu ușurință.

În orice caz trebuie avută în vedere că, în această regiune, statul bulgar, prin agenți bine deghizați, făcea o propagandă intensă în vederea unui eventual plebiscit și se impunea deci o atenție mai mare pentru ca politicienii români să nu fie surprinși de evenimente⁷⁸.

⁷⁸ Aici este expusă cu titlu de exemplu pentru autoritățile române și o notă informativă a consulului din Scopje Emil Oprișanu în ianuarie 1941. Din Bitolia ne vine trista veste a încetării din viață a preotului Gheorghe Cosmescu, parohul Bisericii Române din Bitolia (Macedonia), ultimul preot român din Macedonia Iugoslavă. Născut în 1859, în comuna pur românească Gopeș, de lângă Bitolia, Gheorghe Cosmescu descindea dintr-o familie de vajnici luptători pentru redeșteptarea culturală a românilor macedoneni, printre care este de ajuns să amintim pe Dimitrie Cosmescu care a deschis în 1868 școala primară română din Gopeș. Tinerețea și-a petrecut-o în comuna sa natală, în Bulgaria și în Bitolia, în timpul frământărilor care tulburau atunci Macedonia. Atras de puternica chemare a sufletului său românesc, Gheorghe Cosmescu se hotărăște să se facă preot, spre a aduce lumină românilor macedoneni siliți atunci a merge în biserici străine. Din cauza bandiților greci care urmăreau atunci tot ceea ce este românesc, hirotonisirea s-a făcut la Elbasan (Albania) și de aici preotul Cosmescu a slujit în bisericile românești din Gopeș, Maloviște, Vlahoclisura, Nevesca, etc. Izbucnirea războiului mondial îl găsește la Scopje, ca preot al paraclisului românesc, dar curând este deportat în Bulgaria de către trupele bulgare de ocupație care procedau la fel cu toți românii din Macedonia. Reîntors din internare, preotul Cosmescu slujește 3 ani la biserica română din Gopeș, iar după închiderea acesteia de către sârbi, trece la biserica română din Bitolia unde a slujit până la moarte, în mijlocul a aproape 10.000 români ce locuiesc în acest oraș. Bătrânețile sale au fost îndurerate de persecuțiile la care a fost expusă biserica noastră din Bitolia din partea autorităților sârbești. Este bine știut că sârbi, imediat după anexarea Macedoniei, au închis cu forța toate școlile străine: bulgare, românești, grecești, etc.

În Bulgaria populația românească de aromâni formau așa numitul grup est-aromân, cunoscut și sub denumirea de *fârșeroți* (în jur de 65.000); cea mai mare parte dintre ei cunoșteau în perioada interbelică dialectul aromân, folosind bineînțeles bulgara ca limbă de bază. Zona cea mai intens populată cu aromâni era sudul Munților Balcani, în culoarul Strumei (între munții Vlahia și Pirin), în regiunea Marița (zona Plovdiv), zona orașului Sofia, zona Vidinului și regiunea Gramostea aproape de frontiera cu Turcia. Dintre localitățile cu grupuri mari de aromâni, pe teritoriul Bulgariei, este Sofia (circa 13.000 de locuitori). La nord de Munții Balcani numărul aromânilor era neînsemnat. Cele mai populate localități erau:

probabil ca de teamă ca lumina să nu ajungă până la nenumăratele minorități ce populează această provincie. În urgia prigoanei de sârbizare forțată, rămăsese neatinsă numai biserica noastră de la Bitolia; toate celelalte școli și biserici românești fuseseră închise sau confiscate. Apăsarea stăpânirii sârbești nu a întârziat însă să se abată și asupra Bitoliei: rând pe rând biserica noastră a fost despuiată de toate drepturile ei și preoții români opriiți a mai celebra sfintele taine ale botezului, cununiei, mirului, etc. Registrele de stare civilă au fost ridicate de clerul sârb, iar apoi chiar socotelile lumânărilor și untdelemnului de candelă supuse unui control șicanator și nedemn. Fiecare zi aducea altă năpastă pe capul românilor din Bitolia. Pentru a stinge și ultima licărire de lumină românească, autoritățile sârbești au mers și mai departe și au negat valabilitatea actelor de proprietate ce România le avea încă din timpul stăpânirii turcești pentru proprietățile din Macedonia și au adus martori mincinoși ce au jurat strâmb în tribunale că biserica română din Bitolia ar fi fost întotdeauna biserică sârbească. Cu asemenea procedee, autoritățile sârbești au aranjat o sentință nu mai puțin nelegală, pe baza căreia biserica română și cimitirul românesc din Bitolia au fost declarate oficial ca proprietăți ale bisericii sârbe și predate acesteia. Populația românească din Macedonia a privit cu durere această nouă samavelnicie a stăpânirii care caută acum să sârbizeze până și mormintele din cimitire. La înmormântarea preotului Cosmescu, a luat parte întreaga suflare românească din Bitolia, care a ținut să aducă prinosul ei de credință pentru conștiința sa națională ce nu poate fi înfrântă de nici o implicare venetică.

Rahova, Plevna, Lucovici, Orkhania. Populația de origine aromânească era răspândită în special în zona dunăreană prebalcanică, între Valea Timocului și orașul Ruse. Aceasta era situația, deși sârbii, la 1930, când luau în stăpânire regiunea dintre Timoc și Morava, nu aduceau argumentul etnic. Cât privește minoritatea aromână din Macedonia, deși puțin numeroasă față de bulgari sau albanezi, era un factor de care trebuia să se țină seama, întrucât burghezia marilor orașe și centrele economice ale Macedoniei cuprindea în bună parte aromâni care erau, din toate punctele de vedere, elementul cel mai civilizată. Consulatul Român din Salonic preciza pentru Macedonia 119.460 aromâni; numărul acesta este desigur exagerat, chiar dacă nu ține seama și de păstorii transhumanți din munți de la frontiera greco-bulgară. Frontiera trasată între Iugoslavia și Grecia în anul 1913 a lăsat în Macedonia iugoslavă comunele: Huma, Koinsko și Sirmina; ultimele două au fost complet slavizate. Cu toate acestea, aromânii macedoneni nu s-au alăturat nici uneia din propagandele care se exercitau, comunistă, bulgară sau italiană.⁷⁹ Tratatul de pace din 1919-1920 au instituit în statele din Europa centrală și Balcani un regim de protecție internațională a minorităților etnice de rasă, limbă și religie. În general acest regim de protecție minoritară asigura minorităților următoarele drepturi și libertăți:

1. Dreptul de protecție a vieții și a altor libertăți personale;
2. Dreptul de naționalitate;
3. Dreptul de egalitate civilă și politică;
4. Dreptul de liberă folosire a limbii materne;
5. Dreptul de a înființa, de a conduce și controla anumite instituții culturale;

⁷⁹ Nu era însă mai puțin adevărat că și conștiința afinității de sânge cu italienii era vie pretutindeni, chiar la păstorii fârșeroți din munți, și că, pe de altă parte, favoarea cu care italienii tratau elementul aromânesc din Albania era binecunoscută în statele din Balcani.

6. Dreptul de a folosi limba minoritară în învățământ;
7. Dreptul de a beneficia de fondurile publice, destinate scopurilor de educație, culturale și caritative.

Scopul urmărit de tratatele de pace din 1919-1920 a fost asigurarea existenței naționale și culturale a minorităților din Europa centrală și Balcani. După primul război mondial, aproape 2 milioane de aromâni au ajuns sub suveranitatea a cinci state învecinate României și două state mai îndepărtate din Balcani. Soarta acestor grupuri aromânești din țările învecinate, care în cea mai mare parte trăiau pe pământul lor de baștină, a constituit în permanență o problemă importantă a statului român. Examinând situația românilor de peste hotare prin prisma regimului de protecție internațională a tratatelor din 1919-1920, constatăm că soarta lor era extrem de grea, fiind împinși pe filonul unei dispariții forțate, impusă de către politica minoritară a unora din statele în care trăiau. Intervențiile guvernelor românești în perioada dintre cele două războaie, pentru remedierea situației românilor din afara granițelor, nu au dat rezultatele dorite, iar regimul de oprimare al anumitor state, i-au constrâns pe acești aromâni să se refugieze în România, unde au fost colonizați în diverse regiuni ale țării. Statul român abia a putut încheia o convenție școlară cu Regatul iugoslav, privind numai pe românii din Banatul sârbesc și care nu s-a aplicat românilor din Serbia veche și aromânilor din Macedonia sârbească. Acordul de reglementare a situației bisericești a românilor din Banatul iugoslav nu a putut fi perfectat din cauza rezistenței anumitor cercuri politice și bisericești din Iugoslavia. În regatul independent al Albaniei, protecția minorităților a fost asigurată prin declarația făcută înaintea Societății Națiunilor la 2 octombrie 1921 și prin constituția din 1 decembrie 1918. Minoritatea aromână însă nu s-a bucurat de acest regim de protecție deoarece școlile ei au fost suprimate. În marja tratatului semnat la București în 1913 drepturile aromânilor au constituit obiectul unei note schimbate între Titu Maiorescu cca ministru de externe român și omologii săi : grecul E.K

Venizelos, sârbul Nicola Pasici și bulgarul Dimitri Toncev⁸⁰. Această notă prevedea expres că : „Grecia, Bulgaria, Serbia consimt să ofere autonomie școlilor și bisericilor cuțovlahilor, aflători în posesiuni grecești , bulgărești și sârbești și să permită crearea unui episcopat pentru acești cuțovlahi cu facutatea pentru guvernul român ca să subvenționeze supt supravegherea guvernelor statelor amintite sus-zisele instituțiuni culturale prezente și viitoare”⁸¹

⁸⁰ Nicolas TRIFON, *op. cit.*, p 318.

⁸¹ Vasile DIAMANDI AMINCEANUL, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1938, p 138.

Tratatule și demersurile pentru colonizarea aromânilor

În Grecia, situația aromânilor sau macedo-românilor⁸² nu era mai favorabilă decât a fraților lor din celelalte state balcanice. În Grecia și Bulgaria, situația minorităților aromâne este extrem de critică, deoarece aceste țări nu au respectat nici cele

⁸² Aromânii sau macedo-românii constituiau al treilea grup etnic minoritar român din Iugoslavia. În urma marelui război, Macedonia leagănul străvechi al românismului din Balcani, a fost împărțită între cele patru state: Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Albania. Prin această dezmembrare a Macedoniei, s-a distrus și unitatea istorică a aromânilor sau macedo-românilor, care după Constantin Noe, numărau peste 350.000 suflete. Centrele principale ale macedo-românilor din Macedonia sârbească sunt: Bitolia, Monastirea, Târnova, Magavora, Nicopole, Moloviște, Gopeși, Resna, Iancovăț, Istoc, Ohrida, Struga, Beala de Sus, Beala de Jos, Perlep, Ghevgheli, Crușova, Veles, Scopia, Cumanova, Cociani, Cicevo, Gostivani, Fetovo, Prispenni, Ferizovichii, Huma, Lipopleți, Palanca. Numărul aromânilor din Macedonia sârbească și din alte regiuni sudice ale Iugoslaviei, după aprecierile a diverși specialiști, ar fi de 120.000-150.000 suflete. Numărul macedo-românilor, ca populație minoritară etnică a Iugoslaviei, după diverși specialiști, este arătată între 120.000-150.000 suflete. Statisticile oficiale iugoslave de după război nu îi menționează pe macedo-români decât în rubricile totale ale românilor din Serbia veche, dar și aici într-o cifră extrem de redusă care este departe de a arăta reala lor existență numerică. S. Bocu evaluează numărul românilor din Iugoslavia la 150.000 suflete („*Le nomdre de ces aromains est de 150.000 au moisn*”). Wiegand, care i-a vizitat pe aromâni în veacul trecut spunea că numai în Serbia veche numărul lor este de 60.000-80.000 suflete. Istoricul sârb F. Ivanov dă aceeași statistică a aromânilor din Serbia veche ca și Weigand. E. Aci Monfosca, după ce citează diverse statistici asupra aromânilor din Iugoslavia, face aprecierile următoare: „*Din punct de vedere istoric, este foarte important grupul al treilea al illiro-românilor sau cuțo-vlahilor, rămași din vechime ca populație derivată din amestecul rasei illire cu națiunea dominantă latină. Înainte de invazia slavilor, ei locuiau aproape întreaga peninsulă balcanică, constituind o unitate între grupul traco-român și daco-român, având o origine comună cu națiunea română.*”

mai elementare drepturi și libertăți cetățenești ale aromânilor, nemaivorbind de drepturile stipulate și garantate prin clauzele minoritare ale tratatelor de pace de la Trianon și Neuilly sur Seine. Aproape 2 milioane de români de peste hotare, în perioada interbelică, abia au putut înainta Societății Națiunilor⁸³ o singură petiție sau plângere minoritară, prin care să se arate grava nesocotire a regimului lor minoritar, (este cazul aromânilor din Bulgaria, în 1927, prin care arătau că statul bulgar nu le admite nici un învățământ minoritar). Minoritățile aromâne de peste hotare nu au dispus de organizații naționaliste sau iredentiste care să agite problema regimurilor de oprimare în care trăiau. Guvernele românești au așteptat ca aceste țări să rezolve favorabil regimul minorităților aromâne, în spiritul unei politici binevoitoare, identic aceluia urmat de statul român față de minoritățile din România. În România nu s-a înființat nici măcar un institut care să se ocupe în mod special de problema românilor de peste granițe. M. Popovici⁸⁴ arată următoarele împrejurări care au contribuit la dezastrul vieții naționale a elementului aromânesc:

- Dezmembrarea Macedoniei între cele patru state balcanice;
- Internarea românilor macedoneni, urmată de prădarea și distrugerea comunelor locuite de ei;
- Acapararea școlilor și bisericilor române din Macedonia sârbească de către autoritățile școlare și bisericile iugoslave și interzicerea redeschiderii lor, împotriva principiului de autonomie școlară și bisericească recunoscute de altfel și prin tratatul de pace de la București (1913);

⁸³ Societatea Națiunilor de la Geneva garantează respectarea regimului de protecție internațională a minorităților instituit prin tratatele de pace din 1919-1920.

⁸⁴ A se confrunța broșura, *Situația românilor macedoneni, Grecia și Bulgaria și chestia colonizării lor în România*, București, 1930.

-Dislocarea și răspândirea românilor macedoneni în diferite centre sârbești, la care se adaugă emigrarea multora dintre ei în România și în alte țări.

Prin împărțirea Macedoniei între cele patru state balcanice, macedo-românii au ajuns într-o situație extrem de critică. În 1917, când armatele italiene au ocupat o parte din Macedonia, aromânii au încercat o acțiune de emancipare națională. În 27 iulie 1917, conducătorii aromânilor au convocat o Adunare națională la care au participat delegații tuturor comunelor românești din Macedonia. În această adunare au proclamat independența lor și constituirea unui stat național, sub protecția Italiei. Peste puțin timp, însă, armatele italiene se retrag din masivul muntos al Pindului, iar stăpânirea grecească pune sub urmărire pe toți naționaliștii aromâni. Aceștia s-au refugiat în Albania și în Italia pentru a scăpa de persecuțiile grecești. După armistițiul, macedo-românii înaintează un memoriu Principalelor Puteri Aliate și Asociate, întrunite la Conferința de pace de la Paris, cerând crearea unui stat independent, unit cu Albania. Cererea lor nu a avut sorți de izbândă și nu a putut fi sprijinită nici din partea României. Sub stăpânirea celor patru state balcanice, aromânii ajung într-o situație mult inferioară regimului avut sub stăpânirea turcească din Balcani. Iugoslavia a refuzat să mai respecte angajamentul privitor la autonomia școlară și bisericească a aromânilor din Macedonia sârbească, garantate prin tratatul de pace de la București din 1913. Guvernele sârbești au suprimat toate bisericile și școlile românești din Macedonia. Înainte de 1910, în Macedonia sârbească funcționau 32 școli primare, 10 biserici românești, un liceu complet și o școală profesională de fete.

Macedo-românii din Iugoslavia, la fel ca și românii din dreapta Dunării, erau complet lipsiți de o viață culturală națională și de instituții minoritare, cum prevedea regimul de protecție minoritară din Tratatul de Pace de la Saint Germain en Laye, din 10 septembrie 1919. Viața economică a macedo-românilor sau aromânilor se afla și ea într-o situație

dezastruoasă. Reforma agrară iugoslavă s-a aplicat în Macedonia după aceleași norme ca și în Banat, avându-se în vedere numai interesele de ordin național ale statului. Munții cu pășuni bogate pe care aromânii îi stăpâneau din timpuri străvechi sau i-au cumpărat de la turci, au fost expropriati. În urma acestor confiscări, starea aromânilor din această regiune s-a îngreunat în mod simțitor; presa sârbească s-a sesizat și ea de situația nenorocită a acestora, iar guvernul sârbesc s-a văzut obligat să dea dispoziții ca terenurile disponibile să fie restituite vechilor proprietari. Pământurile care sunt improprii unei culturi au fost restituite. Munții pe care îi stăpâneau cu acte de proprietate în regulă, nu au fost însă restituiți, așa încât populația aromână localnică era silită să plătească taxe de pășunat foarte costisitoare pentru a avea acces în propriii ei munți⁸⁵. Reforma agrară, așa cum s-a aplicat în Macedonia sârbească, a zdruncinat puternic situația economică a aromânilor, silind o parte din populația aromână să emigreze în Grecia de Nord și în România. Anul 1913 va fi punctul terminus a ceea ce numim, *problema orientală*, și împărțirea teritoriilor ce aparțineau Imperiului Otoman „*bolnavul*” Europei totodată Pacea de la București din 1913 va rămâne în metalul colectiv al aromânilor ca o „*mare catastrofă națională*”⁸⁶. În acei ani 1912-1913 „*criza balcanică*” producea adevărate frisoane cancelariilor Marilor Puteri, era una dintre cele mai importante preocupări ale tuturor diplomaților, soluționarea ei fiind una foarte urgentă. În vara anului 1913, România intră în război împotriva Bulgariei și aduce astfel un aport militar important în favoarea Greciei și

⁸⁵ Ocupația principală a aromânilor este păstoritul. În afară de păstorit, toți călătorii și scriitorii care ia-u vizitat pe aromâni de-a lungul veacurilor din urmă, îi menționează ca fiind cei mai destoinici comercianți ai Peninsulei Balcanice. În toate timpurile, aromânii au constituit clasa socială cea mai ridicată și mai avută a Macedoniei și a Balcanilor. Decadența socială și economică a aromânilor a început odată cu consolidarea politică a celor patru state din Balcani și destrămarea unității Macedoniei, care a fost anexată acestora.

⁸⁶ Nicolas TRIFON, *op.cit.*, p. 317.

Serbiei. Romania ajută la temperarea pretențiilor exagerate bulgare și profită de conjunctură, încorporând Cadrilaterul României. Bulgarii vor privi acest fapt ca un grav rapt teritorial, denumit chiar „catastrofă națională” fapt ce a alimentat puternice tensiuni între cele două state. După încheierea Păcii de la București din 10 august 1913 s-au produs reconfigurări ale frontierelor care nu fuseseră prevăzute de către liderii politici români. Ion I.C. Brătianu era chiar îngrijorat trimițând o notă diplomatică reprezentanților României din străinătate datată în 17 ianuarie 1914 prin care afirma că: „în deosebi, afacerile Macedoniei, fac obiectul intereselor noastre necurmte, căci ele interesele unei importante populațiuni de rasă română.[...] Grecia consimte să dea aromânilor, care se vor regăsi în posesiunile grecești autonomia școlară și bisericească. Deasemenea statul elen îngăduie crearea unui episcopat pentru aceiași români de a subvenționa sub supravegherea guvernului grec așazisele instituțiuni prezente și viitoare”.⁸⁷ O telegramă de la reprezentanții aromânilor din Pind și Zagor expediată lui Ion I.C. Brătianu la data de 25 iulie 1917 din Samarina în care se susținea că: „pentru opera de apărare a naționalității latine a populațiunei românești, nici o altă națiune nu poate invoca drepturi mai mari și această apărare trebuie să fie exercitată în plină colaborare și pe deplin acord din Dacia și Transilvania cari n-au uitat niciodată pe frații lor stabiliți în Macedonia, Epir și Tracia cât și în celelalte regiuni balcanice”.⁸⁸ Cadrilaterul reprezenta partea de sud a Dobrogei mărginită de Dunăre, râurile *Beli Lom* și *Kamchiya* și Marea Neagră; numele înseamnă “*patrilater*” și provine de la cele patru cetăți turcești care alcătuiau un sistem defensiv în nord-estul Bulgariei: *Silistra*, *Ruse*, *Shumen* și *Varna*. Deși devine parte românească abia în 1913, românii au fost

⁸⁷Vasile Th. MUȘI, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă, 1925-1935*, Lucrare publicată sub auspiciile Societății de Cultură Macedo-Română, București 1936, p.13.

⁸⁸ *Ibidem*, p.14.

implicați în patronajul cultural și educațional încă din secolul al XIX-lea. Până la tratatul de la Craiova din septembrie 1940 semnat de România care ceda orașele Balcic, Bazargic, Silistra, Turtucaia, constrâns fiind de pacea ce urma celui de-al doilea război mondial, Cadrilaterul a fost locuit de români, aromâni, bulgari, basarabeni. Elementul românesc din Bulgaria trăia în așezămintele sale străvechi, a căror întemeiere coincidea cu însăși nașterea poporului românesc⁸⁹. Elementul etnic românesc din Bulgaria actuală se împărțea în două grupe distincte:

1. Din primul grup fac parte românii dunăreni sau timoceni, care formează o masă compactă și omogenă, la sud de Dunăre, între Vidin și Sistov⁹⁰.

⁸⁹ Teza bulgară de dată recentă, că așezarea elementelor românești în Bulgaria a început cu epoca fanarioților, nu corespundea adevărului istoric. Imperiul româno-bulgar al Asăneștilor, constituie o dovadă istorică de necontestat că elementul românesc încă din timpurile vechi a jucat un rol important în istoria Bulgariei. George MURNU, *op. cit.*, p.88.

⁹⁰ După centre sau regiuni mai importante, în jurul cărora românii își au așezămintele lor, elementul românesc se împarte în felul următor: a) Românii din regiunea Vidinului. Ei locuiau în regiunea cuprinsă între Dunăre, orașul Vidin și Valea Timocului. b) Românii din regiunea localităților Rahova, Bom, Nicopole și Șistov. Aceștia trăiau în sate românești răzlețe pe alocuri cu o populație mixtă româno-bulgară. Acest ținut care în trecut era aproape curat românesc, a fost colonizat cu bulgari din România în 1940, și bulgari din Iugoslavia și Grecia. c) Românii macedoneni din orașele și satele din sudul Bulgariei (ca de ex: Luminița, Peștera, Rahitova, Toreoha, Consdova, Cepino, etc). Aceștia trăiau în număr mai restrâns în centrele lor, fiind izolați de masele bulgărești și fiind cei mai expuși deznaționalizării. Macedo-românii erau păstori nomazi. Ei nu aveau așezăminte stabile, ci locuiau în corturi sau colibe din scânduri, ușor demontabile, pe care le mutau dintr-un loc în altul, după anotimpuri. Românii din Giurmaia de Sus și Sofia erau tot români macedoneni sau aromâni. Înainte de marele război, românii din Giurmaia erau peste 300 familii, iar astăzi abia mai sunt vreo 70-80. În 1929, peste 20 familii românești din Giurmaia au emigrat în România. Românii

2. Al doilea grup este al raomânilor balcanici sau macedoneni, dintre care o parte duc o viață nomadă, iar o altă parte trăiește așezată în satele și orașele din Sudul Bulgariei.

Profesorul Gustav Weigand,⁹¹ în 1898, identifică în regiunea Vidinului 33 de sate curat românești. În 1920, populația românească a județelor din nordul Bulgariei se repartizează în felul următor. În județul Vidin se aflau următoarele sate cu majorități românești: *Balei, Vlașca Racovița, Bregova, Vârf, Gumățari, Tianovici, Deleina, Capitanovici, Cherim-Beg, Coșova, Cuțova, Stanotârn, Calenic, Molalaia, Floretina, Iasen, Rebrova, Fundeni, Dolno-Bosnac, Topolovăț, Borilovăț, Câlivi, Perilovăț, Bascara și Țibăr-Varoș*. În 1920, erau în județul Vidin 29 sate curat aromânești. În afară de acestea însă, aromânii mai locuiau în localitățile: Vidin (1215 suflete, față se 12.264 bulgari), Rachitnița (733 față de 863 bulgari) și Dolno-Țibar (66 față de 159 bulgari), etc. În județul Vrața, aromânii mai constituiau majorități abia în trei comune: Voevoda, Gostilia și Malorad. Ei locuiau și în alte comune mixte bulgaro-aromâne, care în trecut au avut majorități aromânești, acestea sunt: Beslii, Coduzlui, Crușoveni, Ostrov și Fureni. În județul Plevna, aromânii constuiau majorități în 12 comune și anume: Găureni, Mahala, Ghigheni, Gulianți, Debovo, Coilovăț, Copriva, Siracova, Măgura, Cercovița, Somovit, Cercelan și Samilevo. În 1920, în județele Vidin, Vrața și Plevna erau 44 sate curat românești, pe lângă alte 40 de sate cu populație mixtă bulgaro-română. Numărul total al românilor dunăreni nu poate fi fixat cu precizie. Un raport al Legațiunii de la Sofia consemna în legătură cu numărul aromânilor din Bulgaria următoarele informații: „*De unde manualele școlare apărute până la războiul balcanic îi socoteau la 80.000 suflete, azi,*

din Sofia, capitala Bulgariei, erau constituiți într-o colonie românească.

⁹¹ Gustav WEIGAND, *Die rumanischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig 1899.

datele oficiale bulgare nu vorbesc decât de 57.000 suflete, dintre care 28.128 bărbați și 39.184 femei. Cifrele de mai sus au fost citate de către delegatul bulgar ca răspuns la petiția adresată Ligii Națiunilor în 1927, de un grup de români dunăreni. În răspunsul său, delegatul bulgar a ținut să afirme că: „populația aceasta de origine românească este amestecată într-un chip inextricabil cu populația bulgară”. „Afirmatia de mai sus constituie o grosolană falsificare a adevărului. Satele românești în jurul Vidinului formează un grup compact”⁹². Privitor la românii dunăreni, statisticile oficiale bulgare⁹³ ne dau datele următoare:

Anii	1905	1910	1920	1926
Români	75.773	79.429	57.312	69.080

Statisticile oficiale bulgare nu arată o situație reală a românilor dunăreni. M. Popovici⁹⁴ scria despre Bulgaria: „După rectificările ce trebuie aduse datelor statistice bulgare, făcute de Legațiunea noastră din Sofia, populația de limbă română din Bulgaria, inclusiv regiunea Vidinului, s-ar ridica la 120.000 suflete”.⁹⁵ Aromânii sunt ceea ce istoricii au denumit *meglenoromâni*, (confundând termenul) fiind unul savant, nefiind cunoscut nici în ziua de azi de toți vorbitorii dialectului. În istoriografie, meglenoromânii mai sunt denumiți aromânii din Meglen, vlahii din Meglen sau *megleniți*.⁹⁶ Pe

⁹² A se vedea raportul nr. 34094/1933 a Legațiunii române din Sofia.

⁹³ Wilhem WINKLER, *Statistische Handbuchs der europaischen Nationaliaten*, în special capitolul *Bulgarien*, p. 223. Datele sunt luate după „*Anuaire statistique du Royaume de Bulgarie*”.

⁹⁴ A se confrunta Mihai POPOVICI, *Situația românilor macedoneni din Iugoslavia, Grecia și Bulgaria*, Tipografia Bucovina 1930, p. 35.

⁹⁵ Emanoil BUCUȚA, *Românii din Bulgaria*, Editura Cartea Românească, București, 1932, p. 16.

⁹⁶ Limba vorbită era dialectul aromân, o limbă care și în prezent incită diverse controverse inclusiv între intelectualii aromâni; considerată o limbă aparte în grupul limbilor romanice, alături de aromână și istroromână, dar și un dialect al limbii române, împreună

lângă informațiile despre românii care locuiau în Bulgaria avem date extrem de importante despre românii (aromânii) din Grecia. După ce Peninsula Balcanică se eliberează de sub dominația turcească, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria și Albania, se constituie ca state independente. Macedonia, leagănul străvechi al macedo-românilor sau aromânilor, se împarte între cele patru state, distrugându-se astfel unitatea istorică a românismului balcanic, care a jucat un rol politic însemnat în trecutul Peninsulei. Dintre românii balcanici, cel mai însemnat grup a ajuns sub stăpânirea Greciei. În Grecia actuală, aromânii erau răspândiți în regiunile următoare:

1. În regiunea Veriei sau Caraferiei, aromânii erau răspândiți în localitățile Veria⁹⁷, Selia de Sus, Selia de Jos, Marușa, Doliani, Xirolivadia, Caterini, Conduriatissi, Careța, Nram, Paleani, etc.
2. În regiunea Vodenei⁹⁸, aromânii sunt răspândiți în localitățile Vodena, Gramaticova, Niaussa, Camenic, Podes, Papadia, Paticina, Cândrova, etc.
3. Regiunea Megleniei a fost împărțită între Grecia și Iugoslavia. În Meglenia grecească, aromânii erau răspândiți în localitățile: Livezi⁹⁹, Cupa, Berislav, Cernareca, Nânta, Lunguța, Fustani, etc. După M. Popovici, populația aromânească din Meglenia actuală este de vreo 2000 familii. În preajma războiului

cu celelalte dialecte. Theodor CAPIDAN, *Meglenoromânii*, Editura Casei Școalelor, București, 1935, p. 147.

⁹⁷ În 1894 erau în mună de 5.500 suflete, având o biserică și 2 școli, Nicolae PAIA, *Contribuțiuni la istoria vlahilor din Meglenia (Megleno-Românii)*, manuscris aflat în fondul bibliotecii Academiei Române.

⁹⁸ Populația românească din regiunea Vodenei este de aproximativ 1000 familii Mihai Popovici o evaluează la 900 familii. A se confrunta Mihai POPOVICI, *op.cit.*, p.6.

⁹⁹ E cel mai însemnat centru al megleno-românilor. În 1894 avea 4.130 locuitori aromâni. A se confrunta Pericle PAPAĞAGI, *Megleno-Românii. Studiu etnografico-filologic*, în, *Analele Academiei Române*, seria a-II-a, 25, 1902-1903, pp.24-28.

mondial, numărul megleno-românilor era de 16.000 suflete.¹⁰⁰

4. În regiunea Seres, aromânii sunt răspândiți în localitățile: *Seres*¹⁰¹, *Ramna*, *Cavala*, *Branda de Sus*, *Giumaia*, *Racovița*, *Neohori*, *Ceatalgea*, *Melinic*, etc. Astăzi, mai trăiesc în această regiune vreo 1.300 familii aromâne.
5. În regiunea Salonicului, aromânii erau răspândiți în localitățile: Salonic (în aromânește Sârună), Avestochori, Karaisin, în regiunea Cassandrei și Valtei; la 1894 trăiau peste 2.000 aromâni.
6. În regiunile Florinei și Vlaho Clisurei, aromânii sunt răspândiți în localitățile: *Florina*, *Negovani*, *Belcamen*, *Nevesca*, *Vlaho-Clisura*, *Pipiliștea*, *Hrupiștea*.
7. În regiunea Grebenei, aromânii erau răspândiți în localitățile Grebena¹⁰², Sanmarina¹⁰³, Smixi, Avdela, Perivoli, Labanița, Turia, Cragnea, etc. În regiunea Grebenei, astăzi trăiesc peste 2.000 familii aromâne.
8. În regiunea Vlaholivadiei și Elasoniei, românii sunt răspândiți în localitățile: Vlaho-Livadia¹⁰⁴, Serfige, Kokinoplu, Elasona, Ciaricaini, Vlaho-Iani, etc.
9. Regiunea Epirului e cea mai importantă regiune românească din Grecia, situată în munții Pindului. Românii din această regiune sunt răspândiți în localitățile: Furca, Paleoseli, Pazi, Conița, Megidia, Aunata, Breaza, Leașnița, Dobrinovo, Paleohori, Laista, Macrini, Cernești, Floru, Ameru, Grebena, Metova, Vutunos, Aminciu, Seracu, Drăgaro, Deniscu, Podgoriani, Ianina, etc. În 1894, în jurul orașelului

¹⁰⁰ Theodor CAPIDAN, *Les macedo-roumains*, Paris-Bucarest, 1938, p.121.

¹⁰¹ În 1894 avea 4.000 locuitori aromâni.

¹⁰² În 1894 avea 7.000 locuitori aromâni în momentul în care s-au făcut studiile în zonele respective.

¹⁰³ În 1894 avea 10.000 locuitori aromâni.

¹⁰⁴ În 1894 avea 8.000 locuitori aromâni.

Ianina trăiau peste 20.000 aromâni. Numărul comunelor românești din Epir este de peste 30. Populația aromână este de aproximativ 7.000 familii.

10. Regiunea Tessaliei este de asemenea populată cu numeroase elemente românești. Cele mai însemnate centre aromâne din Tessalia sunt: Malacasi, Ginerazi, Struja, Hâzeale, Buruicu, Nevodi, Pertuli, Dragovistea, Coturi, Cornu, Calariti, Tricala, Larisa, etc. Numărul aromânilor din Tessalia era destul de important. La finele veacului trecut, numai în Tessalia se aflau aproximativ 120.000 de aromâni. Astăzi mai sunt aproximativ 10.000 familii, în mare parte grequizate. Aromânii asimilați din Tessalia sunt cunoscuți sub denumirea de „*grecomani*”.

Tessalia a fost anexată Greciei în 1881, iar memoriul protest al aromânilor împotriva anexării ne dă următoarele date statistice: *„Pe ambele versante ale Pindului, începând de la micul orașel Sanmarina, locuit exclusiv de valahi, până la frontiera grecească, sunt 70 de sate, orașe și sate mai mici, în întregime valahe, cu o populație de aproximativ 150.000 suflete... La această populație compactă de 150.000 locuitori trebuie adăugați valahii răsfirați prin târgurile și satele Tessaliei... În aceste împrejurări, numărul total al valahilor din Epir și din Tessalia nu poate fi sub cifra de 200.000 locuitori”*.¹⁰⁵ Numărul real al aromânilor din Grecia, nu a putut fi stabilit niciodată cu precizie. Recensămintele oficiale ale Greciei, nu ne arată situația numerică reală a elementului aromânesc, pe care îl reduc la cifre neînsemnate. Astfel statisticile oficiale grecești din 1907 și 1920, ne dau situația următoare:

¹⁰⁵ Andrei RUBIN, *Les roumains de la Macedoine*, București, 1913, pp. 99-101.

AROMÂNI			
ANUL		1907	1920
Grecia	de	3.351	1.530
	mijloc		
Tessalia	și	7.044	15.960
	Arta		
Insulele Ionice		4	38
Elada		104	50
Pelopones		1.914	1.581

Recensământul din 1928 îi arată pe aromânii din Grecia în număr de 19.703 suflete¹⁰⁶. Otto Hubner, după ce reproduce statistica oficială grecească, spune: „*că albanezii și valahii din Grecia sunt în număr de 200.000 suflete*”¹⁰⁷. Enrico Aci Monfosca¹⁰⁸, arată că din statisticile grecești nu se poate stabili numărul minorităților din Grecia, dar numărul illiro-românilor (aromânilor) este de 100.000 suflete, „*Loro cifra in Grecia oscili intorno ai 100.000 individui.*” C. A. Macartney¹⁰⁹, spune că locuitorii kuțo-valahi, oficial, sunt trecuți cu numărul de 19.730 suflete „*official figure 19.703*”¹¹⁰. Tot el mai arată că în veacul trecut, Gustav Weigand, cu faimoasa sa autoritate, i-a evaluat la 140.000 suflete. Ei vorbesc un dialect latin, asemănător limbii române. Cel mai mare nucleu românesc se află în munții Pindului. Dr. Otto Junghann¹¹¹ scrie că numărul românilor din Grecia este de 200.000 suflete, „*200.000 rumanian-arumians*”, reprezentând 3,27% din populația

¹⁰⁶ W. WINKLER, *Statistisches Handbuch der europaischen Nationalitäten*, Ed. Braumuller, Wien, 1931, pag. 239-245.

¹⁰⁷ Otto HUBNER, *Geographische-Statistische Tabellen*, Berlin, 1925.

¹⁰⁸ Enrico Aci MONFOSCA, *Minoranze nazionali contemplate dagli atti internazionali*, vol II, p. 208.

¹⁰⁹ C. A. MCARTNEY, *National States and National Minorities*, London, 1934, p.87.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ Otto YUNGHAM, *National Minorities in Europe*, New York, 1931, p. 64.

țării. Numărul aromânilor din Grecia în urma regimului de persecuții de la finele veacului trecut și în urma politicii de deznaționalizare a statului elen, a scăzut în mod simțitor. După primul război, la scăderea numărului lor a mai contribuit și emigrarea lor în România (Cadrilater). Sub stăpânirea turcească din Balcani, aromânii din Grecia au avut o viață națională și culturală înfloritoare și mult superioară situației de după 1920. După independența statului elen, aromânii din Grecia au avut o situație foarte grea, fiind supuși unor persecuții foarte dure. În preajma primului război mondial, Grecia și-a modificat politica ei minoritară, iar situația elementului românesc se ameliorase într-o anumită parte. După război, Grecia a menținut o parte din bisericile și școlile românești, conform tratatului încheiat cu România în 1913 și autonomiei culturale și școlare, stipulate prin tratatul de la Sevres din 10 august 1920. Administrația statului elen însă a continuat persecutarea elementului românesc. O mare parte dintre copiii aromâni au fost constrânși să urmeze școlile grecești. Cea mai grea oprimare pe care a trebuit să o îndure românii din Grecia a fost cea economică. În Pind și Macedonia, în satele locuite de aromâni au fost colonizați un număr foarte mare de greci din Asia Mică, în urma convenției de schimb de populație cu Turcia, prin care s-au repatriat 1.500.000 greci din Asia Mică. Legea de reformă agrară din Grecia a expropriat munții cu pășuni ai aromânilor, pe care aceștia îi stăpâneau din timpuri străvechi, fiind astfel siliți să își vândă turmele de oi și să își caute alte posibilități de viață sau să emigreze.¹¹² Din această cauză, din regiunea Megleniei au emigrat în țară aproape jumătate din populația aromână: „În regiunea Vodenei și în special din comunele Gramatiova, Paticina și Papadia, au plecat aproape 5 mii din populația acestor comune”.¹¹³ Emigrația românilor din Grecia în

¹¹² Theodor CAPIDAN, *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din Peninsula Balcanică*, în, Documente Românești -IV, 1924-1926, pp.185-188.

¹¹³ Mihai POPOVICI, *op. cit.* p. 22.

România se datorează numai înrăutățirii situației lor economice survenită în urma colonizării repatriaților greci din Asia Mică. Lucian Rășcanu, ministrul României la Atena, într-un raport din 12 decembrie 1924 spunea: „Nu se poate tăgădui că de la venirea în Ellada a peste un milion de refugiați, (din Asia Mică n.n.) viața indigenilor, fie greci, fie aromâni sau de orice altă naționalitate s-a îngreunat adânc.... Acei din aromâni care într-adevăr au suferit au fost crescătorii de oi. Până atunci văile și munții erau ai lor. De la instalarea a sute de mii de agricultori refugiați în acele văi și munți, creșterea de oi, fie a grecilor, fie a aromânilor, e adânc primejduită”¹¹⁴.

¹¹⁴ Același ministru mai menționa în raportul din 1924 „Dacă a existat și există vreo problemă în mod permanent actuală, nici când în mod de ajuns rezolvată și de cea mai mare importanță pentru politica noastră externă, aceasta este, fără îndoială, problema minorităților române din străinătate. Deși Tratatul de Pace, încheiate după terminarea războiului mondial, asigurând României o unitate națională quasi-perfectă, au rezolvat în mod radical și definitiv problema aceasta atât de complexă a politicii europene, totuși, lăsând afară de hotarele sale actuale, mase importante de populații românești, au făcut ca problema să rămână deschisă pentru noi și mai departe, și ca ea să figureze printre problemele, care așteaptă încă o soluționare din partea politicii noastre externe. Nu mă simt chemat și nu am intenția, Domnilor, ca să fac, în cadrele scurtei mele conferințe, aprecierea politicii noastre externe, față de o problemă atât de importantă și atât de delicată, dar trăind mult timp și funcționând chiar în unele țări unde există minorități românești importante, socotesc, că modestele mele observații făcute la fața locului, ar putea fi întrucâtva în folosul politicii noastre viitoare și în folosul colegilor mei, care vor funcționa în acele țări unde există minorități românești. Pe de altă parte, știind că mulți dintre dumneavoastră care au funcționat deja în aceste țări, s-au ocupat ani de zile de problema minorităților românești din țările respective și au luptat mult pentru apărarea intereselor lor, înainte de a ajunge la concluziile conferinței mele, am studiat și am utilizat în partea ei descriptivă toate rapoartele și lucrările întocmite asupra problemei; și dacă n-am adoptat întotdeauna părerile emise în ele, aceasta se datorează faptului că eu am văzut și judecat altfel

Din alte puncte de vedere, tratamentul aromânilor din Grecia este totuși mai suportabil decât acela al aromânilor din Iugoslavia și Bulgaria. În urma privilegiilor acordate de Imperiul Otoman, aromânii din Grecia și-au putut menține unele din instituțiile lor culturale naționale până în perioada interbelică.

După consolidarea Greciei ca stat independent, instituțiile culturale ale aromânilor au trecut printr-o situație destul de critică. La sfârșitul veacului trecut, biserica aromânilor a fost supusă unor persecuții care au fost patronate chiar de către Patriarhia Ortodoxă din Constantinopol. Preoții aromâni au fost maltratați, iar unele biserici aromâne suprimate. După primul război mondial, numărul bisericilor aromâne din Grecia a scăzut cu mai mult de jumătate. În 1930, mai existau în Grecia 10 biserici românești și 13 preoți. Aromânii dispuneau în anul 1940 de biserici în localitățile următoare: Veria, Selia de Sus, Doliani, Gramaticova, Cândiova, Paticina, Grebena, Turia și Salonic. Bisericile aromânești din Grecia erau întreținute de către comunitățile religioase românești și din partea statului român. În 1930 numărul românilor naționaliști, înscriși în comunitățile

lucrurile, după cum nici Dumneavoastră n-ați judecat întotdeauna evenimentele și stările la fel ca predecesorii Dumneavoastră și n-ați ajuns cu toții la aceleași concluzii în privința rezolvării acestei probleme. Țările europene în care trăiesc actualmente minorități românești importante, sunt în număr de 7 și în ordinea așezării lor geografice sunt următoarele: Albania, Iugoslavia, Grecia, Bulgaria, Rusia, Cehoslovacia și Ungaria; sau în ordinea importanței numerice a minorităților noastre: Iugoslavia, Rusia, Bulgaria, Grecia, Ungaria, Albania și Cehoslovacia. Din cauza timpului scurt ce-mi stă la dispoziție, nu vă descriu, domnilor, în mod prea detaliat situația actuală a fiecărei minorități în parte. De fapt, ar fi suficient să vă descriu situația precară a minorității române numai într-o singură țară străină, pentru ca să cunoașteți îndeajuns situația tuturor minorităților române din străinătate, care cu mai mici sau mai mari deosebiri locale, în linii generale, este aproape identică în toate țările menționate.” Susținea ministrul L. Rășcanu.

religioase se ridica la 1.331 familii. Cu toate că românii din Grecia se bucurau de o autonomie religioasă și școlară, garantată prin articolul 12 al tratatului de la Sevres, ei însă nu și-au putut menține toate bisericile, școlile, preoții și învățătorii pe care i-au avut înainte de primul război mondial. Articolul 12 al tratatului de pace de la Sevres stipulează în privința autonomiei valahilor din Pind, următoarele: „*La Grece convient d'accorder sous le controle de l'etat hellenique a la communaute des Valaques du Pinde, l'autonomie en ce qui concerne les questions religieuses, charitables ou scolaires.*”¹¹⁵ Școala aromânilor din Grecia, la fel ca și biserica, în trecut, au avut o situație mult mai favorabilă. În 1913, românii din Grecia dispuneau de 2 școli comerciale, 31 școli primare de băieți și 10 școli primare de fete. În 1929-1930, comunitățile școlare și religioase române din Grecia întrețineau școli în următoarele localități însă prin acordul din 1913, guvernul român și-a rezervat dreptul de a subvenționa școlile și bisericile românești din Grecia care funcționează sub controlul statului elen. În 1930, numărul școlilor primare românești din Grecia era de 26, având 65 învățători. Numărul bisericilor era de 12, având 13 preoți români care deserveau aceste parohii. Ca și consecință a războiului dintre Turcia și Grecia, prin pacea de la Lausanne, se va conveni la un schimb etnic de populație între grecii din Asia Mică și turcii din Grecia. Convenția de la Lausanne dintre Turcia și Grecia prevedea și un schimb de populație care a produs mari dezechilibre demografice în spațiul balcanic. Schimbul acesta va reconfigura harta etnică în Balcani, un număr de 1.500.500 greci vor fi colonizați în Grecia, unde va avea loc reforma agrară iar moșiile toate au fost expropriate. Compoziția etnică a Greciei se va îmbunătăți în favoare populației de origine greacă, dar va crea „o povară uriașă pentru o țară cu resurse

¹¹⁵ Mihai V. CODRESCU, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, Lucrare întocmită sub auspiciile Ministerului Instrucțiunii Publice, București în 1908.

limitate”¹¹⁶. Situația devine din ce în ce mai grea pentru aromâni și pentru a supraviețui economic și național într-o țară în care își proteja supușii etnici în detrimentul lor, aromânii și-au îndreptat privirile asupra României. Fenomenul transferului de populație definit prin sintagma „*purificare etnică*”, era în perioada aceea un lucru care se întâmpla practic, având în vedere dorința tuturor popoarelor ce doreau formarea propriilor națiuni, ieșite de sub dominația marilor imperii. Cam 10.000 de aromâni au emigrat în România venind din Grecia. Între greci și turci nu erau doar diferențele religioase ci erau și diferențe de ordin mental și psihologic fiecare dintre cele două popoare căutau aibă ascendent asupra celuilalt. După ce oștile grecești fuseseră învinse în Turcia asiatică răzbunarea turcilor a avut și efecte de ordin politic, social și demografic. Turcii au obligat grecii, în virtutea convenției încheiate, să părăsească Asia Mică în condiții greu de imaginat fără nici un mijloc de trai și fără nimic din agoniseala de-o viață. Acest exod a fost descris de către mai mulți autori însă informațiile care noi le-am preluat provin de la Vasile Muși care într-o lucrare despre colonizarea Dobrogei descrie următorul pasaj: „*Grecii în urma înfrângerii în războiul cu turcii fură nevoiți să plece din Asia Mică. Creștinii toți fură obligați să părăsească Asia. Și cum au părăsit-o? Goi și flămânzi cu singura nădejde în Hristos. Zeci de vapoare tăiau undele mării. La Pireu la Salonic și în toate porturile grecești sirenele fluierau, mateloții răcniau, căpitaniii de vas țipau iar emigranții greci debarcau rânduri, rânduri, palizi, triști, murdari și nemâncăți. Spectacol dureros și demoralizator. Un milion cinci sute de mii de emigranți greci năvăliră ca lăcustele în Grecia învinsă, demoralizată, sărăcită. Refugiații debarcau din vapoare ca dintr-un viespar. Pe fețele tuturor se citea suferința și disperarea. În ochii lor se citea obida și lacrima. Își lăsaseră acolo, dincolo de mare, trecutul lor de*

¹¹⁶ Theodor CAPIDAN, *Sărăcăcianii. Studii asupra unei populațiuni românești grecizate*, în, *Documente Românești -IV*, București, 1924-1926, pp. 925-928.

*mii de ani, altarele, mormintele, casele și bogățiile*¹¹⁷ La relatările menționate mai sus adăugăm și faptul că grecii își propuseseră să-și însușească avuția și pământurile aromânilor. Au fost ocupate abuziv hoteluri, case și proprietăți, orașele și târgurile prospere au fost inundate de mulțimea de refugiați greci. Aromânii au fost deposedați fără cruțare, locuințele lor au fost ocupate cu forța și restul avutului fiecărei gospodării a fost expropriată forțat fără nici un fel de act legal. Cei care s-au plâns autorităților grecești și cei care au protestat li s-a răspuns tendențios: *Mai presus de toate stă salvarea națiunii* (desigur a națiunii grecești). *Națiunea suntem noicui nu convine să plece!!!*¹¹⁸ Acești termeni sunau ca un ultimatum de la momentul venirii refugiaților greci în Peninsula Balcanică, covingându-i pe liderii aromânilor că trebuiau să acționeze, adversitățile care se creaseră nu erau de moment ci aveau să se prelungească o perioadă mare de timp. În cele afirmate mai sus am încercat să explicăm toate motivele pe care aromânii le-au avut în momentul în care au luat decizia să colonizeze Dobrogea de Sud la chemarea autorităților românești. Existau și imperative¹¹⁹ de ordin logistic care nu mai permiteau aromânilor să locuiască în Peninsula Balcanică. Emigrarea aromânilor s-a produs și datorită aspectelor legate de densitatea populației din cele două județe din Dobrogea de Sud respectiv județul Durostor și județul Caliacra care aveau cel mai mic număr de locuitori la nivelul întregului stat român din acea perioadă.¹²⁰ Un alt motiv care exista în comunitățile

¹¹⁷ Vasile Th. MUȘI, *op.cit.*, p.15.

¹¹⁸ Cătălin NEGOIȚĂ, *Țara uitată*....p.417.

¹¹⁹ Aceste imperative erau: a) revenirea grecilor din Asia Mică în spațiul balcanic locuit în majoritate de aromâni, b) reconfigurarea frontierelor statelor nou-apărute după 1919-1920, c) incidentele pe care le-au avut cu bulgarii și grecii în locurile pe care și le disputau reciproc.

¹²⁰ Un cercetător care s-a ocupat de spațiul Dobrogei de Sud consemnează câteva date care creează un tablou etnic al acestui spațiu din perioada interbelică. Conform datelor recensământului din 1930 în județul Caliacra existau 166 911 locuitori iar în județul

aromânești era acela al asperităților dintre grecii, care veniseră din Asia Mică în urma convenției de la Lausanne, și aromânii care locuiau în Peninsula Balcanică ale căror proprietăți erau ocupate abuziv de către greci.

Acest fapt a constituit un motiv serios de emigrare dar și de demoralizare a românilor-macedoneni. Contradicțiile create au convins o mare parte a românilor din Vodena, Katerini, Veria, Meglenia, regiuni foarte bogate și expuse la rândul lor deposedării grecilor, să plece către nordul Peninsulei Balcanice.¹²¹ La 23 februarie 1923 după mai multe consultări reprezentanții comunității aromânilor din Veria au lansat un apel către intelectualii macedo-români stabiliți în România. După ce se explica situația precară în care ajunseseră aromânii după venirea grecilor în spațiul balcanic se cereau printre altele să se intervină pe lângă guvernul român pentru ca să se permită stabilirea în cadrul statului român. O altă doleanță era aceea care trebuia întreprinsă de către intelectualii aromâni pe lângă guvernul grec pentru a se permite plecarea liberă a aromânilor fără anumite condiții impuse ca despăgubire de către autoritățile grecești. Cererile vizau și concursul statului român în ceea ce privește transportul și cheltuielile de instalare a aromânilor în România.¹²² Pentru a defini doleanțele aromânilor vom reda conținutul acestui apel: „*Stimate Domnule. Inundația refugiaților greci în Macedonia ne-a dezorientat în mersul nostru economic. Ocupația de predilecție a românilor-macedoneni este: a) Creșterea vitelor și în special a oilor; b) Industria lânnei și a laptelui; c) Negoțul cu*

Durostor existau 211. 431 de locuitori. Procentul românilor din Cadrilater era în procent de 22,6% în Durostor și 19% în Caliacra din totalul populației. Populația musulmană continua, deci, să fie majoritară în Dobrogea de Sud la 1930, Cătălin NEGOIȚĂ, *Țara Uitată-Cadrilaterul în timpul administrației românești 1913-1940*, Editura Fundației Scrisul Românesc, Craiova, 2008, p. 276.

¹²¹ Nicolae BATZARIA, Constantin NOE, *op.cit.*, p.51.

¹²² Cătălin NEGOIȚĂ, *Între Stânga și Dreapta, Comunism, Iredentism și legionarism în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009, pp. 121-125.

*derivatele lânii și a laptelui; În câteștrele operațiuni suntem loviți ireparabil prin:*a) Instalarea refugiaților grecicari a adus după sine cultivarea locurilor de pășunat și ca urmare imposibilitatea continuării întreținerii turmelor de oi;b)oilii lipsind,șomajul celor care se îndeletnicesc cu indistria lânii și a laptelui este inevitabil; c)Printre refugiați fiind prea mulți negustori cu capitaluri mari, privilegiați și tolerați de autorități, inițiativa neguțătorilor noștri este anihilată. Nu vedem ieșirea decât prin emigrare. Astfel vă rugam să intrveniți pe lângă guvernul român: 1)Să ne admită intrarea în România;2)Să se intervină pe lângă guvernul grec pentru ca să ni se asigure ieșirea; c)Să ne improprietească și să ne înlesnească, pe cât îi va sta în putere, transportul și instalarea în țară.”¹²³

Generalizându-se curentul emigrării către statul român, la Veria, în data de 27 noiembrie 1924 a avut loc un Congres la care au luat parte mai multe grupuri din zonele locuite de aromâni. S-au dezbătut probleme care țineau de posibilitățile de existență ale populației aromânești care nu mai putea continua în acel mod stabilindu-se că trebuiau luate măsuri urgente pentru rezolvarea situației create.¹²⁴ În urma discuțiilor din cadrul acestui Congres au fost luate următoarele decizii:

- a) Aromânii hotărâți să emigreze ar fi plecat și dezorganizat deoarece nu mai puteau trăi în locurile de baștină stiut fiind faptul că fenomenul emigrării nu era ceva nou la aromâni.
- b) Prin emigrarea coordonată de autorități se realiza un dublu rezultat și anume definitivă aranjare a coloniștilor și totodată consolidarea etnică românească în Dobrogea Nouă.

¹²³ Acest apel a fost publicat în revista „*Peninsula Balcanică*”, nr. 1/ianuarie 1925.

¹²⁴ Dimitrie GHERASIM, *Schimbul de populație între state*, București, 1943, pp. 98-103.

- c) Nu în ultimul rând printr-o colonizare consistentă puteau fi ajutați cei din urmă de către nucleul puternic de românism din Cadrilater.¹²⁵

În urma Congresului amintit s-a hotărât la 3 ianuarie 1925 ca să fie format un *Comitet pentru Sprijinirea Emigrării și Așezarea Românilor-Macedoneni în Dobrogea Nouă*.¹²⁶ A fost redactat un proces verbal care consemna faptul că urma să se întocmească un memoriu care să prezinte guvernului intențiile aromânilor precum și hotărârile congresului din noiembrie 1924.¹²⁷ La 1 februarie 1925 studenții aromâni din București au organizat o Adunare extraordinară prin care își exprimau dorința ca aromânii să colonizeze Dobrogea de Sud. În ziua următoare 2 februarie 1925 membrii Comitetului amintit mai sus la care s-au adăugat doi studenți aromâni aflați la studii în București au hotărât să redacteze un memoriu¹²⁸

¹²⁵ Vasile Th. MUȘI, *op.cit.*, pp.15-22.

¹²⁶ Comitetul era format din: Constantin Noe, Dumitru Babuș, Vasile Th. Muși, Petre Marcu, Nicolae Balamaci, Sterie Hagigogu, Dionisie Dumitru, și își propusese să întocmească un memoriu care să fie adresat guvernului român pentru a aduce la cunoștință despre cererile aromânilor întruniți în Veria, Vodena, Megelna, ce doreau cu insistență să emigreze în România, *Ibidem*, p.23.

¹²⁷ Memoriul urma să ajungă la Primul-ministru, Ministrul Domeniilor Publice și Agriculturii, Ministrul de Finanțe, Ministrul de Externe și șefii partidelor de opoziție pentru asigurarea de loturi pentru împrăștiere, a despăgubirilor care urmau să fie făcute pentru ceea ce rămânea în urmă, finanțarea colonizărilor și acordarea de credite pentru plata loturilor și a inventarului agricol, Constantin NOE, *Colonizarea Cadrilaterului*, în Revista *Sociologie Românească*, T. III, nr.4-6/1938, p.124.

¹²⁸ Memoriul adresat lui Ion I.C.Brătianu conținea următorul text: „*Domnule Președinte al Consiliului de Miniștri-în urma împrejurărilor intervenite în sudul Dunării după ultimele războaie, a schimbului de populație ce a avut loc între Grecia și Turcia, precum și a măsurilor pe care statul grec le-a luat și le ia pentru a asigura naționalizarea radicală a ținuturilor anexate, inundând unele sate românești cu coloniști greco-asiatici și schimbând radical regimul juridic al pământului prin exproprieri și împrăștiere în*

care a fost adresat primului ministru Ion I. C. Brătianu. Delegația era formată din Constantin Noe, Gheorghe Celea, Vasile Muși, Sterie Hagigogu, Petre Marcu, Nicolae Pariza, George Popescu, Gheorghe Colimitra, Iancu Cepi, Dimitrie Cușa, Mihai Bajdechi, Stere Buciuana, Nacu (Enache) Zdru, Mihail Guli, Tacu Celea, Nicolae Puiu, Dimitrie Cațara. Ei reprezentau un număr de 1317 familii din zonele amintite după cum sunt consemnate și datele din lucrarea lui Vasile Muși și cum le vom reprezenta și noi. Astfel fiecare comună avea un număr de familii care voiau să emigreze după cum urmează: *Vodena*-89 de familii, *Veria*- 54 de familii, *Paticina*-108, *Papadia*-65, *Cândrova*-120, *Gramaticova*- 200 de familii, *Caterina*-107, *Chitru*-91, *Horopani*-112, *Livezi*-150 de familii, *Cupa*-60, *Lundzini*-76 de familii, *Oșani*-95 de familii. Totalul acestui grup care dorea să emigreze spre Cadrilater era în jurul a 7000 de persoane. Acesta este doar unul dintre grupurile care au emigrat în perioada de început a colonizărilor dar în timp vor mai urma și alte grupuri compacte de aromâni care se vor așeza în Dobrogea de Sud pe teritoriul supus colonizării.¹²⁹ După primul război aromânii din Grecia se puteau grupa în două categorii:

care nu se ține seamă de cât de interesul exclusiv al coloniștilor greci și de scopul precis de a distruge tot ceea ce este element negrecesc-situația elementului aromân din aceste ținuturi și îndeosebi a grupelor dela frontieră, a devenit insuportabilă, astfel că numeroase familii au hotărât să se expatrieze, cu riscul de a se răsfiira chiar prin țări străine unde vor fi expuse la o grabnică asimilare. În asemenea alternativă aromânii din regiunile Vodena, Meglenia și Caterina, înainte de a lua drumul pribegiei, punându-și încrederea în solitudinea Regatului Român au ales din sânul lor delegați care să aducă înaintea Excelenței Voastre rugămintea arzătoare de a li se înlesni venirea și instalarea ca coloniști, în Țara căreia vor să-i închine toată munca, energia și devotamentul lor de români pentru credința către neamul și limba lor.” Vasile Th. MUȘI, **Un deceniu de colonizare în Dobrogea de Sud, 1925-1935**, București 1936, p.26.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 27.

1. *aromânii naționaliști*, care și-au păstrat limba, religia, obiceiurile, tradițiile și conștiința națională.
2. *aromânii grecomani*, care s-au deznaționalizat în cea mai mare parte.

Primele emigrări de aromâni în România au avut loc în anii 1925-1926. Acești emigranți erau în număr de 1.365 familii, originari din regiunile Veriei, Vodenei și Megleniei. În 1927, numărul emigranților a scăzut la 88 familii, venind din aceleași localități. În 1928, numărul emigranților aromâni din Grecia este de 656 familii, venind din regiunea Megleniei și Horopani. Românii din Grecia au fost colonizați în Cadrilater, în județele Durostor și Caliacra. Aromânii din Grecia vor porni de la premisele reformei, ajungând la ideea de a reveni în țară, de a se deplasa în număr mare în teritoriul românesc, considerat de către elita aromână un ideal național, aici fiind considerați români. Acest tip de migrație, pe considerente naționale nu era nou, reprezenta practic tendința generală din Balcani în vederea rezolvării problemelor etnice după problema creată de prăbușirea Imperiului Otoman¹³⁰. Migrări în masă, pe diverse motivații, se vor produce în teritoriul european și după cel de-al doilea război mondial. Discuțiile despre migrarea aromânilor au început încă din 1922, dar problema a fost luată în serios la congresul național din Veria, Grecia în 1924, când a fost creată și prima delegație care se va prezenta și la ministrul agriculturii din România, Alexandru Constantinescu. Memoriul prezentat în octombrie 1924 ministrului român vorbea în numele,, *poporului român din Macedonia*".¹³¹ Existau discuții de natură națională cu autoritățile grecești, care mai mult sau mai puțin doreau mutarea aromânilor în Dobrogea; discuțiile erau create și din cauza situației precare economice dezvoltată în Grecia de

¹³⁰ Max-Demeter PEYFUSS, *op.cit.*, pp.64-68.

¹³¹ Sterie DIAMANDI, *Oameni și aspecte din istoria românilor*, Editura Casei Școalelor, București, 1940, p.78; a se confrunța și Vasile DIAMANDI-AMNICEANUL, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1938, p.81.

emigrarea turco-greacă. Grecia nu a protestat deloc în privința imigrării „vlahilor” cu condiția ca toți cei ce plecau să renunțe la cetățenia greacă iar printr-un acord semnat cu România, toți cei ce plecau erau declarați non-greci și toți descendenții acestora pierdeau dreptul la cetățenia greacă.

Cei care își doreau să plece erau păstorii transhumanți din Macedonia, mai puțin cei ce locuiau în sudul Greciei. Românii au știut să exploateze competiția economică dintre vlahi și greci, în special în Veria, astfel că de aici vor pleca în jur de 500 de familii de aromâni, familii cărora li s-a promis pământ. Între 1925-1936 aproape 2500 de familii de aromâni și-au vândut tot patrimoniul și s-au îmbarcat din Thessaloniki pentru Constanța. Mai multe delegații ale aromânilor au venit în București pentru a trata cu autoritățile române colonizarea aromânilor în noul teritoriu pe care îl dobândise statul român și anume Dobrogea de Sud. Un comitet al emigrării din partea aromânilor s-a format la 3 ianuarie 1925 pentru a se stabili condițiile în care urma să se desfășoare colonizarea precum și alte hotărâri legate de acest aspect.¹³² Deși prin Constituția din 1923, pe teritoriul național nu se puteau coloniza populații de origine străină colonizarea aromânilor un reprezenta încălcarea acesteia. Macedoromânii sau aromânii reprezentau partea poporului român din afara granițelor statului național, care urmau să fie aduși în țară, la cererea lor în cadrul unor condiții și nu însemna încălcarea prevederilor constituției de la acea

¹³² Din acest comitet făceau parte: Constantin Noe, Vasile Muși, Stere Hagigogu, Dumitru Babuș, Nicolae Balamaci, Dionisie Dumitru, Theodor Hagigogu, P. Marcu. Primul act oficial român privind emigrarea macedoromânilor și colonizarea lor în țară, *Charta de bază a colonizării Cadrilaterului*, a fost referatul înaintat de Al. Constantinescu către Consiliul de Miniștri, semnat în Jurnalul cu nr. 1698 din 13 iunie 1925. În acest referat se stipula că „românii macedoneni să intre în prevederile art. 129 din Legea Dobrogei Noi după ce-și vor dobândi cetățenia română”. Nicolae CUȘA, Otilia PACEA, *Macedo-Aromânii Dobrogeni*, Editura Ex Ponto, Constanta, 2008, pp. 123-142.

vreme.¹³³ Se realiza astfel un proiect național conceput datorită conjuncturii internaționale și a reconfigurării frontierelor din statele balcanice, prin solicitarea comunităților macedoromâne, la fel cum se proceda și în celelalte state balcanice. Loturile de pământ atribuite coloniștilor erau de 15 ha în regiunea de frontieră, 10 ha în interiorul județelor, 50 arii izlaz și 2000 mp loc pentru casă. Într-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 13 iunie 1925 are loc în Dobrogea o împroprietărire a circa 20.000 de familii, din care se pare că 6000 erau aromâne, loturile fiind de 5,10 sau chiar 15ha. În octombrie 1925 s-a început împroprietărire românilor macedoneni, proces sistat în 1933.

În județul Caliacra au existat 2500 de români macedoneni și 7500 din Vechiul Regat construindu-se 4500 de case; iar în județul Durostor 3500 de români macedoneni și 5000 din Vechiul Regat construindu-se 2300 de case.¹³⁴ Sub stăpânirea turcească a Peninsulei Balcanice, românii dunăreni și macedoromânii din Bulgaria s-au bucurat de o viață națională și de libertăți culturale mult superioare celor pe care le au astăzi sub suveranitatea statului bulgar. După 1877, când Bulgaria devine stat independent, românii dunăreni și macedonienii încep a simți vitregia noilor lor stăpânitori bulgari. Vechile biserici și școli românești au fost desființate, înlocuindu-se cu biserici și școli bulgărești. În urma războiului balcanic din 1912, s-a reglementat și protecția minorităților din Bulgaria, dar țara vecină nu a respectat deloc angajamentele luate. Tot la 1912 au intrat în scenă Marile Puteri care se temeau de dispariția Imperiului Otoman eveniment care ar fi afectat din temelii echilibrul politic european¹³⁵. prin multe tratative între

¹³³ Cătălin NEGOIȚĂ, *Țara Uitată-Cadrilaterul în timpul administrației românești 1913-1940*, Editura Fundației Scrisul Românesc, Craiova, 2008, pp.230-238.

¹³⁴ Date statistice privind împroprietăririle în Dobrogea de Sud, în „*România de la mare*”, *Revista de Istorie și Civilizație Românească* anul III, nr 3-4,1994, Constanta, p. 4.

¹³⁵ Pentru o mai amănunțită analiză a se consulta Titu MAIORESCU, *România, Războaiele Balcanice și Cadrilaterul*,

state Același lucru s-a întâmplat și în urma tratatelor de pace ale marelui război, când Bulgaria s-a angajat la o protecție a minorității sale, prin tratatul de la Neuilly sur Seine¹³⁶, pusă sub garanția Societății Națiunilor. Drepturile naționale și culturale ale minorității române au fost în permanență nesocotite, iar guvernele bulgare au făcut tot posibilul ca românii dunăreni și macedo-românii să intre în făgașul unei politici de bulgarizare¹³⁷. Lipsa de drepturi naționale și culturale ale românilor din Bulgaria a fost recunoscută chiar de către factorii politici responsabili ai acestei țări. Astfel, T.G. Vlaicof¹³⁸, fost ministru al Instrucțiunii, declara în această privință: „*acordând populației românești acele drepturi naționale ce sunt prevăzute în tratatele de pace referitor la minoritățile anexate de alte state, făcând în acest fel un gest de umanitate și un respect față de opinia publică mondială, vom crea o atmosferă mai dulce și mai prietenoasă între Bulgaria și România, pregătind în același timp posibilitatea de a cere guvernului român să acorde aceleași drepturi și bulgarilor din Dobrogea și Basarabia*”. Guvernele bulgare însă, nu și-au însușit această conduită față de minoritatea română, pe care au supus-o unei presiuni puternice de bulgarizare. Colonelul Belorecky¹³⁹, a propus guvernului bulgar următoarele măsuri de desființare a românilor dunăreni:

1. Să fie decretată o lege specială pentru comunele din zona Vidinului prin care consiliile comunale să fie formate numai din bulgari.
2. Toți funcționarii comunei, de la preot și învățător, până la vătășel să fie bulgari.

Editura Machiavelli, București, 1995, pp. 35-41; informații despre acest eveniment se regăsesc și la Cătălin NEGOIȚĂ, *op.cit.*, p.107.

¹³⁶ Acest tratat prevede protecția minorităților în articolele 49-57.

¹³⁷ A se consulta în această privință ***România și problema minorității române din Bulgaria***, revista *Timocul*, sept-oct, 1936, București.

¹³⁸ Ziarul *Mir* Sofia, nr. 8989-9001, articolul *Azi și mâine*.

¹³⁹ Vezi ziarul „*Otecestvo*” organul Ligii ofițerilor de rezervă din 25 oct 1930.

3. Să se creeze condiții superioare de trai pentru învățătorii bulgari, deoarece în prezent nu au de la cine cumpăra cele necesare și mor de foame.
4. Toată populația să fie obligată a vorbi limba oficială¹⁴⁰.
5. În nici o instituție de stat să nu mai fie admiși interpreți.
6. Locuitorii ai căror copii au trecut în mod ilegal în România pentru a urma școlile românești să fie lipsiți de protecția legală a statului și a comunei.
7. În toate comunele de pe marginea Dunării, statul să răscumpere pământurile și să așeze acolo coloniști macedoneni (bulgari).

În același timp autorităților de la București nu le erau indiferente grupurile de aromâni care se constituiau într-o comunitate de cultură românească și puteau fi colonizați în Cadrilater să acultureze populațiile turco-tătare și a celei bulgare care trăiau în acea zonă. Politicienii români ai vremii au dorit să schimbe configurația etnică în Dobrogea de Sud printr-un proces de colonizare cu populație românească din zonele autentic românești (cum ar fi Oltenia și Moldova) dar și coloniștii aromâni care nu mai puteau locui în spațiul balcanic. Aromânii erau interesați de zone de locuire unde condițiile socio-politice erau favorabile modului de viață patriarhal al acestora. Interesul era și faptul că aromânii, în cadrul statului român, puteau păstra nealterate cultura, tradițiile și modul de percepție politică pe care aceștia l-au avut în relație cu sistemul românesc. Politica acestor colonizări de populație a fost greșit aplicată pentru că nu au fost create condițiile necesare unui asemenea proces politic și social. După intenții favorabile la început autoritățile de la București nu au mai dat curs cererilor de susținere financiară suplimentară a instituțiilor care fuseseră înființate pentru administrația acestei

¹⁴⁰ Adică limba bulgară considerată a fi limba oficială.

zone.¹⁴¹ Prin urmare fondurile financiare au fost limitate ceea ce nu a permis o dezvoltare consistentă a zonei. Criza din 1929-1933 a influențat negativ dezvoltarea spiritului politic românesc pe fondul inflației dar și a slabei finanțări a logisticii menită să susțină cultura instituțională care s-a manifestat în acea perioadă în Dobrogea de Sud. Eșecul colonizării aromânilor și al *românizării* Cadrilaterului se manifesta în modul în care erau percepute realitățile concrete ale aceluia spațiu politic. Realitățile din Dobrogea de Sud erau consemnate de către autoritățile instalate acolo pentru a asigura procesul de aultură pe care statul român îl dorea încheiat. Raportul unui reprezentant al autorităților române în spațiul respectiv, generalul Ioan Vlădescu, comandantul Diviziei a-IX-a dislocată în Dobrogea de Sud consemna realitățile din teren: *„În majoritate și cele mai principale sate din Cadrilater sunt bulgărești iar într-un sat bulgăresc nu vorbește decât notarul și jandarmul; școli nu sunt, în biserică -dacă este-se citește bulgărește, în sat, peste tot numai grai străin, vânzările și cumpărările se fac numai de la bulgari la bulgari, la oraș avocați bulgari și ceea ce este mai important, școli și licee bulgărești. Să ne închipuim că s-ar duce un străin în asemenea sate și teritoriu, putea-va el să creadă că se găsește în Țara Românească? Când toponimia localităților, portul, obiceiurile, viața și întregul suflet al regiunii sunt turcești și bulgărești nu este el oare dispus să creadă și să considere ca o în Justiție flagrantă faptul că România are Cadrilaterul în posesiune? Atunci nu oricine are dreptul să se întrebe: unde este folosul stărei de asediu și desfășurările armatei de până acuma sau mai bine zis, dacă starea de asediu și armata sunt universale și a tot binefăcătoare, pentru ce în 14 ani de zile nu s-a făcut un pas înainte pe calea unificării și naționalizării Cadrilaterului?”*¹⁴² Vlădescu descria practic incapacitatea instituțiilor românești de a putea

¹⁴¹ Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, *fond - Rezidența Ținutului Marea*, dosar nr., 10/1940, f. 13-15.

¹⁴² Ioan VLĂDESCU, *op.cit.*, p.33-34.

asigura un proces de românizare în teritoriul nou dobândit la 1913. Reușita colonizării de după 1878 în Dobrogea primită de la Imperiul Otoman nu s-a mai repetat după 1913 în Dobrogea de Sud datorită unor factori obiectivi care nu au mai fost posibili. În Dobrogea propriu-zisă românizarea de după 1878 a fost posibilă datorită condițiilor demografice și sociale favorabile (există spiritul românesc încă înainte de 1878 prin transhumanța și prin așezarea multor români printre etniile prezente în acest spațiu) și prin intermediul viziunii unor oameni politici ai vremii.¹⁴³ Colonizarea Dobrogei de Sud cu populație bulgară a fost constantă, susținută și ireversibilă după 1878 astfel încât a fost, practic, creat un spirit național bulgar care privea cu reticență și cu ostilitate stăpânirea politică românească a acestui spațiu. Vlădescu descrie mai departe în raport incapacitatea stăpânirii românești de a stăpâni acel petic de teritoriu și de al alipi în totalitate la restul țării: *„Este cazul să vedem mai clar și să înțelegem mai just situația și starea lucrurilor căci Cadrilaterul nu este așa cum se vede din goana automobilelor, sau pe hartă, sau ca la alegeri, sau cum o scrie cutare sau cutare șef de autoritate, ci este așa după cum în mod cinstit și desbrăcat de orice interes o spui eu. Cadrilaterul este numai cu numele al nostru și cine vrea să mă controleze sau să se încredințeze de adevăr, să vie și să meargă în cuprinsul lui dar să nu meargă ca ministru ori ca subsecretar de stat și nici cu pompă și alai, ci singur și necunoscut și pentru ca să-i scurtez drumul și să-i înlesnesc cercetările-îi dau ca indicații: Să meargă la Bazargic să știe ce este privire și dragoste bulgărească, să se ducă la Alfatar, Acadânlar, Kurt-Bunar, Doimușlar, etc., etc. Dacă vrea să vadă și să constate progresele stăpânirii românești, în sfârșit să se plimbe în sus și în jos prin plășile: Turtucaia, Sarsânlar, Durostor, Denikler, Ekișcea (Caliacra) și dacă la întoarcere nu va spune că a făcut o călătorie prin Turcia și Bulgaria*

¹⁴³ După 1913 nu a mai existat un om politic de talia lui Mihail Kogălniceanu care să susțină în mod hotărât și cu influența politică dar și cu resurse financiare și instituții.

atunci să mi se ceară gradul și poziția”¹⁴⁴ Un alt element de administrație care nu a fost respectat l-au constituit greșelile de organizare instituțională ale românilor. Astfel atunci când statul român a ocupat Cadrilaterul era absolută nevoie ca funcționarii din orașe și sate să se fi retras pe teritoriul statului bulgar ceea ce nu s-a întâmplat.¹⁴⁵ Însă majoritatea funcționarilor bulgari și întreg corpul didactic rural a rămas pe teritoriul care era parte a statului român pentru a ușura misiunea de propagandă a iredentiștilor bulgari și a ajuta atacurile comitagiilor bulgari împotriva populației românești.¹⁴⁶ Mai mult decât atât, autoritățile românești după organizarea administrativă de început au lăsat pe planul secund coerența politică și anumite măsuri ce ar fi condus la o mai bună reprezentare a stăpânirii românești în Dobrogea de Sud.¹⁴⁷ În anul 1940 după discuțiile care au avut loc la Craiova, guvernării români cedează presiunilor Germaniei naziste și a aliaților ei bulgari și decide abandonarea Cadrilaterului.¹⁴⁸ Românii începeau o etapă a pribegiei și luau totul de la capăt după ce făcuseră același lucru cu 15 ani

¹⁴⁴ Ioan VLĂDESCU, *op.cit.*, 34-35.

¹⁴⁵ ****Cartea Verde. Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României, septembrie 1912-august 1913. Textul tratatului de pace de la București, 1913*, București, 1913.

¹⁴⁶ M. ROMAN, *Iridenta bulgară în Dobrogea*, Cernăuți, 1935, p.45.

¹⁴⁷ Constantin TUDOR, *Administrația Românească în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005, pp.153-157

¹⁴⁸ Unii ofițeri ai armatei române cum a fost Generalul Argeșanu, s-au opus acestei retrageri și au organizat pe cont propriu o rezistență armată, așa cum a fost ea posibilă. El însă a fost în cele din urmă arestat din ordinele lui Ion Antonescu așa încât bulgarii au reintrat în posesia acestei regiuni relativ fără probleme. Principalele orașe din această zonă sunt Silistra și Turtucaia (în bulgară *Tutrakan*), în fostul județ *Durostor*, respectiv *Balcik*, Bazargic (în bulgară *Dobrici*) și Caliacra (în bulgară *Kavarna*) în fostul județ Caliacra, Z. PANĂ, *50 de ani de la cedarea Cadrilaterului*, în, *Cuvântul românesc*, sept. 1990, p. 22.

înainte în Grecia stabilindu-se în Dobrogea de Sud. La momentul 1940 au lăsat tot avutul și agoniseala pe care o aveau și au trebuit să ia calea evacuării în Dobrogea de Nord în localitățile de unde plecaseră germanii și bulgarii. Erau imperative de ordin politic care nu puteau fi influențate de 100.000 de oameni dar care au fost afectați în existența lor de către decidenți politici ce-și făceau calcule și negociau interesele sacrificând vieți, destine, și de multe ori interesele majore ale sistemului politic. Rapturile teritoriale făcute asupra României din 1940 au marcat existența a sute de mii de oameni care nu avut altă soluție decât resemnarea și suferința și care au fost identice indiferent de faptul că persoanele afectate erau: români, bulgari, germani, turci, tătari, aromâni sau maghiari.

Scurtă cronologie

5 octombrie 1908 - Proclamarea independenței Bulgariei (recunoscută de Turcia în 19 aprilie 1909).

1910 - Muntenegru se proclamă regat.

1911 martie-august - Răscoală antiotomană în regiunea orașului Shkodra; insurgenții lansează programul autonomiei Albaniei.

29 septembrie 1911 – 18 octombrie 1912 - Războiul italo-turc; Italia învingătoare, obține Tripolitania, Cirenaica și Insulele Dodecanez.

1912

13 martie - Tratat de prietenie și alianță bulgaro-sârb la Sofia, constituie nucleul Alianței Balcanice, îndreptată împotriva Turciei.

aprilie-august - Răscoală generală antiotomană cu scopul obținerii independenței; acord între feudații albanezi și noul guvern liberal turc, privind acordarea autonomiei.

29 mai – Tratat de alianță defensivă greco-bulgar la Sofia.

iunie - Lovitură de stat în Turcia; guvernul Junilor turci este înlăturat de opoziție.

iulie 1912 – Înțelegere verbală Muntenegru-Bulgaria

6 octombrie - Convenții politice și militare sârbo-muntenegrene privind acțiunile comune împotriva Turciei

8 octombrie 1912-30 mai 1913 - Primul război balcanic (Muntenegru, Serbia, Bulgaria și Grecia contra Turciei).

8 octombrie - Muntenegru începe operațiunile militare împotriva Turciei.

17 octombrie - Serbia și Bulgaria declară război Turciei.

23/24 octombrie – Victoria sârbilor împotriva turcilor la Cumanovo.

26 octombrie - Insula Creta se unește cu Grecia.

26 octombrie - Ocuparea orașului Skopje de către sârbi.

- 29 octombrie -1 noiembrie - victorie bulgărească la Lule Burgas.
- 8 noiembrie - Trupele grecești ocupă Salonicul.
- 16/19 noiembrie – Victorie sârbească împotriva turcilor la Bitolia.
- 26 noiembrie - Ofensiva armatei bulgare la Ceatalgea.
- 28 noiembrie - Congresul național de la Vlora proclamă independența Albaniei; se constituie guvernul provizoriu în frunte cu Ismail Qemall.

1913

- 18 ianuarie - Flota greacă înfrânge pe cea turcă la Tenedos (azi insula turcească Bozcaada).
- 23 Ianuarie – Lovitură de stat înfăptuită de liderii junilor turci Enver Bey și Talaat Pașa; Mahmud Shevket Pașa este numit Mare Vizir.
- 6 martie – Capitularea Ianinei.
- 18 martie - Asasinarea regelui George al Greciei de către anarhistul Alexandros Schinas.
- 26 martie - Armatele bulgare cuceresc Adrianopolul.
- 24 aprilie – Muntenegrenii ocupă Shkodra (la 14 mai trupele muntenegrene au fost evacuate din oraș; în oraș s-a stabilit un detașament internațional de 1000 de soldați).
- 8 mai – Protocol la Petersburg (conferință a ambasadorilor) prin care Silistra și un teritoriu cu raza de trei kilometri în jurul orașului revenea României.
- 30 mai - Tratatul de Pace de la Londra între Turcia pe de o parte, și Grecia, Serbia, Muntenegru, Bulgaria, de cealaltă parte. Tracia răsăriteană se unește cu Bulgaria.
- 1 iunie – Tratat sârbo-grec care stabilea împărțirea teritoriilor cucerite pe baza “efectivei ocupări”.
- 15 iunie – Asasinarea Marelui Vizir Mahmud Shevket Pașa.

- 29 iunie-10 august Al doilea război balcanic; Serbia, Grecia, Muntenegru și România (apoi și Turcia), împotriva Bulgariei.
- 30 iunie-9 iulie - Bătălia Bragalniței; retragerea bulgarilor în fața sârbilor.
- 2-4 iulie – Victorie a grecilor împotriva bulgarilor la Kilkis.
- 11 iulie – Armata română trece granița la Silistra. La 13 iulie sunt ocupate Turtucaia, Bazargic și Balcic. Varna este ocupată la 15 iulie (în zilele de 16/17 iulie armata română se retrage din Varna). Înaintarea armatei române se oprește (din ordinul regelui Carol) la 24 iulie (în acel moment se ajunsese la 12 kilometri de Sofia). În tot acest interval nu au existat confruntări armate între români și bulgari.
- 22 iulie – Turcii recuperează Adrianopolul de la bulgari (Turcia a intrat în război pe 15 iulie).
- 10 august - Tratatul de Pace de la București. Serbia și Grecia primesc o mare parte din Macedonia iar România primește Cadrilaterul. Bulgaria păstrează o ieșire la marea Egee în zona Dedeagaci.
- 29 iulie - Adoptarea statutului organic al Albaniei (în Conferința ambasadurilor marilor puteri de la Londra).
- 29 septembrie – Tratat de pace turco-bulgar la Constantinopol; o parte a Traciei răsăritene, cu Adrianopolul, revine Turciei.
- 14 noiembrie - Tratat de pace greco-turc la Atena; Macedonia de sud, Tracia de apus și Epirul intră în componența Greciei. Acest tratat de pace a fost înlesnit de acțiunile lui Take Ionescu și Nicolae Batzaria. Din cauza rolului jucat de el în pacea greco-turcă, Take Ionescu ar fi fost ținta unui atentat bulgar (dejucat de un aromân); informație din Constantin Xenii.

1914

- 23 martie - Asasinarea (de către un grup de greci , aromâni și albanezi grecomani) unui grup de 7 aromâni la Corcea (Albania), unul dintre ei fiind preotul Haralambie Balamace.
- 7 martie-4 septembrie - Domnia în Albania a principelui german Wilhelm de Wied, nepotul reginei Elisabeta a României.

Traseul delegației aromâne prin capitalele europene

- 22-26 februarie 1913 Budapesta. Delegația aromână a fost primită de premierul ungar G. Lukács și de președintele Camerei, contele I. Tisza.
- 26 februarie-5 martie 1913 Viena. Întrevedere cu baronul C. Macchio, șef de secție în Ministerul de externe.
- 6 martie-14 martie 1913 Paris. Delegația aromână a fost primită pe 12 martie de ministrul de externe al Franței, Jonnart.
- 14 martie-27 martie 1913 Londra. Delegația aromână a avut întrevederi cu toți ambasadorii marilor puteri prezenți la Conferința de la Londra (cu excepția ambasadorului rus care era bolnav; delegația s-a întâlnit cu un consilier rus). Întrevedere și cu Sir Edward Grey, ministrul de externe britanic și președintele Conferinței ambasadorilor.
- 1 aprilie 1913 Berlin. Delegația aromână este primită de secretarul de stat de la Ministerul de Externe, von Jagow.
- 18 aprilie 1913 Roma. Delegația aromână este primită de principele Scalea, subsecretarul de stat la ministerul afacerilor externe, și de către ministrul de externe italian, marchizul di San Giuliano. Delegația a depus pe 19 aprilie la ministerul de externe italian un memoriu în

care se cerea o Macedonie autonomă sau crearea unui canton autonom aromânesc care să fie atașat Albaniei. Memoriul era însoțit de o hartă.

Componența delegației aromâne: George Murnu, Iuliu Valaori, Nicolae Papahagi.

Pentru redactarea acestei cronologii am folosit următoarele surse:

- 1) “Istoria lumii în date”, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, lucrare coordonată de Andrei Oțetea.
- 2) “Idealism și realism în “Chestiunea Aromânească”. Un episod diplomatic din viața lui George Murnu în lumina corespondenței sale inedite (1913).”, Nicolae Șerban Tanașoca, Revista istorică, serie nouă, tom VIII, 1997, Nr. 11-12, București, 1997, pag. 719-738.
- 3) “România și războaiele balcanice 1912-1913”, Gheorghe Zbucnea, Editura Albatros, București, 1999.

Notă: Datele sunt după stilul nou.